UNIVERSAL LIBRARY
OU_204296
UNIVERSAL LIBRARY

ఆంధ్ర తేజము

శ్రీ వ్యాఘ్ర శేషగిరిరావు,

ఆంధ్రోపాధ్యాయుఁడు,

హిందూ హైస్కూలు, బెజవాడ.

ఆంధ్ర తేజము.

ప్రకాశకులు:

మారుతీ రాం అండు కో.,

బెజవాడ.

గ్రంథకర్త:

పువ్వాడ శేషగిరిరావు.

స్వామ్యములు

ప్రకాశకులవి.

మూల్యము

ఎనిమి దణాలు.

బెజవాడ వాణీప్రెస్

ముద్రితము.

1934.

తొలిపలుకు.

విద్యార్థులారా!

మీ శ్రీ తేజము నున్నత పాఠశాలలయం దలవఱచుకొన ననువై యున్నది.

తొలినాలుగు కథలును 'ఆంధ్రతేజము'న బాలు పంచుకొన్నవే! కాని మహాకవి పాత్రము నుద్దేశించి రచించిన పద్మిని కథనుగూడఁ బ్రకాశకు లిందు చేర్చి చివర పొందుపఱిచి యున్నారలు.

మీ రీ తేజమునుఁ జదివ్యోగాఁ గొని నడచుకొనినప్పుడ యీకృషి ఫలవంతము.

గ్రంథకర్త

స్వామ్యములు.

విషయసూచిక.

శీర్షికలు,			పుటలు.
1.	[illegible]	... ...	1—9
2.	[illegible]	... ...	10—21
3.	పల్నాటి [illegible]	... ...	22—47
4.	రాయలు—తిమ్మరుసు	...	48—73
5.	పద్మిని	... ...	74—86

తిక్కన

I

చక్రవర్తి సౌధవీధుల నొక్కయందలము సాగుచుండెను. వేదఘోష గావించుచు గొందఱువటువులు ముందఱ నడచుచుండిరి. ఆయిరువైపుల మఱికొందఱు శిష్యులు కావ్య శ్లోకములను నందలములోని మహాత్మునకు వినుచుచుండిరి. వెనుక మఱికొందఱు వ్యాకరణ సూత్రములు పూర్వపక్షసిద్ధాంతములు సేయుచుండిరి. మేడలపైనుండి కాంతాజనములు వింతపడి చూడదొడగిరి. ఒక్కింతసేపటికి నందలమును శిష్య బృందమును గోట సింహద్వారమున బ్రవేశించి పహరాలు దాటసాగెను. అడిగిన ద్వారపాలకులకెల్ల నొక్క శిష్యుడు గణపతిదేవ చక్రవర్తి ముద్రగల కాగితమును మాత్రము జూపించుచుం బోవుచుండెను. ఎకాయకి సభా ద్వారము పజ్జకరిగి యందలమాగెను.

సభ తీర్చియున్న చక్రవర్తి ఫణిహారివలన నిది తెలిసికొనెను. వెంటనే రాజరిగి యందలమునుండి దిగిన కవి బ్రహ్మకు చిఱునగవుల తెలికాంతులతో నివ్వాళిపట్టి సభ లోనికి గైకొని పోయెను. కవి బ్రహ్మ కాళ్ళకాంతి బంగరు పావకోళ్ళపై గుదురుకొని వన్నెవెట్టుచుండెను. రాజరాజు ముందునుం దానువెనుకను నై సోమయాజి సభామంటపమును బ్రవేశించెను. ఆస్థానపండితుల నడుమ నా కవిపుంగ

వున కున్న తాపస మేర్పరుపబడెను. అందతఁడాసీనుఁడయ్యెను. తనచుట్టును శిష్యులు కూర్చుండిరి.

చక్రవర్తి సోమయాజి కతిథి పూజలు కావించి "కవి బ్రహ్మ యెక్కడ? నూనవంటిగుల యూహాపాసమెక్కడ? ఈవిం తకు గారణమేమి?" అని ప్రశ్నించెను. "అయ్యను, రాజాజుల తోనే కవిరాజులకు బని. మీరులేనిది మేములేముకదా? మనమీ కారణమున పరస్పరము బంధుగులము. కవిత మనకు మధ్యవర్తి. ఆ కవితను వినుచుటకే నారాక."అని యుభయ కవిమిత్రుఁడు పలికి మిన్నకుండెను. గణపతి దేవుడు తన పండితుల దెస తిరిగి "ఈ మహాకవి కావ్యవినోదము నీయబోలు. సావధానులుగండు" అని వచించెను. వెంటనే తిక్కన యందికొని "నారచించిన దితిహాసము. ఆంధ్రమహా భారతము. దేవరవారు వినఁదగినదియు. దీని వినికి కొక్క మాసమైనఁ బట్టవచ్చు. తమ రాచరికపు బనుల కిది చెఱుపు కాదుగద!"యని తరుపు తెలుపబలికెను.

"ఆహా! భారతేతిహాసమా! తప్పక వినదగినదియు." అని చక్రవర్తి యుప్పొంగెను. చందన తాంబూల మధుప ర్కాది సంభావనలు గావించి గణపతిదేవ చక్రవర్తి భార తము జదువగోరెను. తిక్కన సోమయాజి తోడనే లేచి సభాసదులకు నమస్కరించి కూరుచుండెను. శిష్యుఁడొక్కరుఁ డు తాటియాకుల పొత్తమును సోమయాజి చేతి కందించెను.

అతఁడు "శ్రీయన గౌరినా బరగు చెల్వకు" అనియిష్ట దేవతా ప్రార్థనాదులు గావించెను. "విరటుని కొలువులోని పాండవుల యజ్ఞాతవాస కథ యిందున్నది. ఇది చతుర్థ

పర్వము. ఊర్జిత కథోపేతము" అని వచించి విరాటపర్వము చదువుట ప్రారంభించెను. నాఁడు విరాటపర్వము ముగిసెను. నాఁటి కొలువు నంతటికిని సరి. దినమున కొకపర్వముగా నడచుచుండెను. సదస్యులు, కవులు, విమర్శకులు నానాటికి సంఖ్య పెరిగి కొలువు నలంకరించుచు వచ్చిరి. ఒకపర్వము తరువాత నింకొకపర్వముగా భారతమంతయు బూర్తియయ్యెను. విన్నవారెల్లరును నొడలు తెలియని యానందమున దూఁగుచుండిరి.

"ఔరా! తిక్కన యెంతటి రాజకీయవేత్త! యుద్ధము పట్టులం దీయన నిక్కముగ క్షత్రియుఁడైనాఁడు" అని మంత్రులు వెఱగుపడిరి.

"ఆ! ఏమి భారతము. ఇరువదివేల పద్యములంట. ఒక్కకవి, ఒక్కమొగి, ఒక్కచేత, రచించుటయా! నిజముగ నితఁడు కవిబ్రహ్మ" అని యొక కొందఱు కవులుపలికిరి.

"ఉభయ భాషలును నీయన చేతిలో దీర్చుపొందినవి. ఆ పదముల కూర్పు, ఆపాత్రల నేర్పు, కావ్యశిల్పమున కెంత కాంతి పెనుచుచున్నవి. అందుననే యా ముఖమున నా తేజస్సు." అని మఱికొందఱి విమర్శకుల పొగడ్త.

"తెలుగు శబ్దముల కింతశక్తి యున్నదని నేఁడు తెలిసినది. సంస్కృతమున కీ తెలుఁగులోని తియతీపి, నుడికారము, లేవనిపించినాఁ డీమహాకవి" అని కొందఱు పండితులు మెచ్చుకొనిరి.

ఈయన సోమయాజి కాక పూర్వమే రచించి మనుమసిద్ధి కంకితమిచ్చిన నిర్వచనోత్తర రామాయణమును నేను

వింటిని. దాని కీభారతముపాటి సంస్కారమున్నట్లుతోఁచదు. నిక్కముగ నీయన ప్రతిభ భారత రచనతో గోటికెక్కినది. ఇంక నీయుగ కవుల కెల్ల నీ భారతభిక్షయే బ్రదుకుతెరువు” అని యొక పూర్వపరిచయుఁడు క్రొత్తవారికి దెలుప దొడగెను.

కాని యెంతటి మహాకవి కేని ప్రతిఘటనము తప్పదు అందునను జాతివైరము, జ్ఞాతివైరము, నీ రెండును మఱియు దప్పనివిగదా! సభలోని బౌద్ధ పండితులు భారతములోని వైదిక సిద్ధాంతములపై దండెత్తిరి. భారతము పంచమవేద మని యచ్చట సిద్ధాంతీకరించుట తిక్కన పని. దినములు గడచెను. వారములు నడచెను. వాదోపవాదములు ముగియు నరికి మాసములు దొరలెను. “తిక్కన వాక్కులో బృహస్పతి నిలిచెను”యని గణపతిదేవుఁ డచ్చెరుపందెను. కవి బ్రహ్మ గెలిచెను.

“ఎంత పొరబడితిమి. బౌద్ధశాసనములే మతధర్మములలో మిన్నలని మామూఢభక్తి. మేము నేఁటివఱకు దైవము దెసదొసగు కావించితిమి. మంత్రులారా! ఇఁక మాకొక్క బౌద్ధదేవాలయమైన గానరారాదు. ఆస్థలములందు హరిహర దేవాలయములఁ నెలకొల్పుఁడు. ఇది మాశాసనము.”అని గణపతి దేవుఁడు వ్రాకుచ్చెను. తిక్కన కెరగి “తమరు మానవ మాత్రులుకారు. తమశక్తి యమానుషము. ఈ భారత మందులకు దార్కాణ. మీరాయిచ్చవచ్చిన యెనిమిదగ్రహారము లిత్తుము. కైకొండు. ఇది చందురునకొక్క నూలుపోగు”అని వినయమున బలికెను.

తోడనే తిక్కన లేచెను. కాని యాయన మోమున ప్రసాదగుణము కనుపింపలేదు. ఆ చిన్నెలుచూచి ప్రజలు నానావిధములఁ దలఁపసాగిరి. ఇట్టియమానుష శక్తి కీబహూకృతి యొక ప్రతికృతియా"యని తిక్కన భావించి ఖిన్నుఁడైనాఁడని కొందఱనుకొనిరి.

"వేదాంతమున గొట్టుకొన కరిగిన తిక్కన యగ్రహారము లాసించునా!"యని మఱికొందఱు వచింపసాగిరి.

తిక్కనమనీషి ముఖబింబము మఱిమఱి ముకుళితమయ్యెను. ఆమహాత్మునకు నోటమాట రాలేదు. బహుప్రయత్నముల నొక్కింత పలుకఁజొచ్చినను, గంఠమున గద్గదిక స్వరము వెలువడసాగెను. "మహారాజా!మాకగ్రహారము లెందులకు?వచ్చిన పనివేఱు. మీసామంత నరపాలురలోఁ దొలివేలు మడచి చెప్పఁదగిన భూకాంతుఁడై నాప్రాణమునకు ప్రాణమై తా బొడమినది సూర్యవంశము సందయ్యె బుడమికెల్ల చల్లని చందురుఁడై వేసివేయక బ్రతికినధర్మమూర్తిని మనుమసిద్ధిని రాజ్యలక్ష్మి చిన్నచూపు చూచినది. విధి ప్రేరణచే నక్కన బయ్యనలు మహాబలులై దండివిడిసి నెల్లూరును గైవసము గావించుకొనిరి. గణపతిదేవభూపా! మీకనుసన్నతో సామంతు లుద్భవింతురు మీకనుసమూతతో సామంతులు గతింతురు. మీచేతి లావు ధర్మరక్షణకు. మీకరవాల మధర్మశిక్షణకు. అధర్మ మిప్పుడడుగు పెట్టినది. ధర్మమునకు నిలుకడతప్పినది. ఇప్పుడు నామనసు పగులువాఱినది నాభారతము దెసమాలినది. నాప్రతిభ అనాధమైనది. ఇదిశోచనీయము. నాకు మీరు నూఱువేలగ్రహారములు కురిపించినట్టులు; మా మహారాజు

ఆంధ్ర తేజము.

నకు మా కీర్తిమూర్తికి మా ధర్మనేతకు రాజ్యమిప్పింపుడు ధర్మము సముద్ధరింపుడు" అని తిక్కనహృదయము మొట్టబలికెను. కవీశ్వరుని పలుకులు సభాసదుల గుండియలు కలగించి పాటింపజొచ్చెను. గణపతి దేవుని మేనెల్ల గగురు పాటుచెంది చలించెను. మహారాజు ప్రాంజలియై "మహాత్మా! మీరు మహాకవులు మాత్రమెకారు. మహామంత్రులుకూడను. మీరు ధర్మప్రవక్తలు మాత్రముకారు. ధర్మసంస్థాపకులుకూడను. మీవాక్కున శబ్దప్రపంచము, మీకరమున ఖంటము, మాత్రమేకాదు శరపరంపర శస్త్రాస్త్రములు జతచేసినవి. ఆనందము. నాకొక పరమార్థము గలిపినారలు. నేటికిసభ చాలింతము. రేపే సంగరము. సూర్యోదయానంతము ప్రయాణము. మహామంత్రులెల్ల రణమునకువలయు సామగ్రి నేమఱక సమకూర్పవలయు" అని గణపతిదేవుఁడు చివాలున లేచెను. కవిబ్రహ్మ యథాప్రకార మందలమునెక్కి మహారాజునకు వీడ్కోలు చెప్పి చనియె.

II

రేయి కడచినది. తెల్లవాఱినది. ప్రొద్దెక్కినది. అరదములో గణపతి దేవుని చెంత తిక్కన కవి రెడ్డిగము వైచికొని కూర్చుండి యుండెను. రణప్రయాణమునకై భేరి మ్రోగెను. చక్రవర్తి యరదము కదలెను. మందు సామగ్రి, భోజన పదార్థాదులు, నెల్లయుందరలెను. చతురంగ బలములు చక్రవర్తి రథమునకు మును వెనుకలను, చుట్టు ప్రక్కలను బలసి చనుదేర సాగెను. అది రణయానము కాదు. పెండ్లి తరలిపోక. నాడు మార్గమందలి వెలనాడు నందు రాజ

తిక్కన.

రాజు సేనలు విడియించి యారాజు నోడించి కప్పముల నప్పనము నొందెను. అటనుండి తిరిగి సేనలగొని నెల్లూరు మొగమై చక్రవర్తి తరల జొచ్చెను.

మరునటి దినము సూర్యోదయ మగు సరికి కోట కేపై జూచినను సేనాప్రవాహమే. నెల్లూరిలో నేమేడ జూచినను నగ్నిహోత్ర ప్రీతియే. కోట చుట్టును గొలుసు ఁబుడరాని సేనా తరంగములు బురుజులపై కెగబ్రాకి చొచ్చినవి. అక్కన బయ్యన లంతి పురము నుండి చూచిరి. వారికిని తలవని తలంపు. వారి గుండియ లవిసి పోయినవి. వారి మంత్రులును నొక్కసారిగా నిది చూచి విస్మయము నొందిరి. ఏమనూ రాజ రాజుతో! అయినను నోపినంత దనుక కోట రక్షించు కొనక తప్పదు. రణమున కవతరింపక తప్పదు.

తుదకు సపరివారులై యక్కన బయ్యనలు యుద్ధమున కుపక్రమించిరి. అది ఘోర రణము ఇరు పెగల సేనలును బోరాడినవి. జననాశము ధనవ్యయము అక్కన బయ్యనల పాలై, దిగ్విజయము నానందము, గణపతికి దక్కినవి. ధర్మము గెలిచెను. అధర్మము నశించెను. అక్కన బయ్యనల రణ్యాములు పట్టిరి. ఇంక తిక్కనకు గట్టు బగ్గములు చాలకుండెను.

చక్రవర్తి పురజనుల జయ ధ్వానుల మధ్య సభా మంటపమున నాసీనుఁడయ్యెను. ఒక్క ప్రక్క దిక్కనయు నొక్కవైపు మనుమసిద్ధియు గూర్చుండి యుండిరి. గణపతి దేవుఁడు తిక్కన మనీషి వంక చిరునవ్వుతోఁ జూడ సాగెను. మహాకవి పొడవున మఱింత యయ్యెను. మనుమ సిద్ధికి మా

త్రము పొడిసూపిన యానందము, సిగ్గులో మునిగి పోయెను. గణపతి దేవ మహారాజు చేతిలోని కిరీటము నవరత్న కాంతు లీనిన కొలంది తిక్కన మహాకవి కరతల మందలి తాళ పత్ర సంపుటము నవరస భరితమై తేజము చిమ్ముచుండెను.

"మనుమసిద్ధి రాజా!" యని గణపతి దేవుఁడు వలికెను. "జామాతా! యని తిక్కన సంబోధించెను. "నీధర్మమే నిన్ను రక్షించినది. కాదు ఈమహా కవియే నీత్రాత" యని చక్ర వర్తి తిక్కన వైపు వేలు చూపెను. తోడనే కవి బ్రహ్మ "అదికాదు, గణపతి దేవ చక్రవర్తి మన కార్యత్రాత. లేదేని ఇదిగో మహా భారతము, ఇది" అని పలికి మనుమ సిద్ధి చేతిలో హరి హరాంకితమైన యాంధ్ర మహాభారతము నుంచెను.

అంత గణపతి దేవుఁడు "ఇది నిక్కము; తిక్కన మహా కవి భారత మూ బిరుదును మోయ దగినది. కవుల రచనలు సామ్రాజ్యము లార్జించుటలో నిదియే మొదటి తార్కాణ. తిక్కన కవిబ్రహ్మయె కాఁడు. అపరబ్రహ్మ" అని పలికెను. మనుమసిద్ధి దిక్కైన గణపతి దేవుఁడు తన చేతిలోని కిరీటమును మనుమసిద్ధి నృపాలుని శిరమున నిలిపెను. నిలిపి, రాజ రాజు కవి రాజునుఁజూచి "తిక్కనామాత్యా!నాఁడు వాగ్దాన మొన రించిన యగ్రహారము లెనిమిదియు దమ కప్పుడే దత్తము. నేను మాట తిరుగ నేరను. కైకొం"డని ధార వ్రాసెను. ఇప్పుడు కైకొంట నాకానంద దాయకము. స్వీకరించితిని. సర్వసౌభాగ్యములు మీకమరుగాక "యని తిక్కనదీవించెను.

మనుమసిద్ధి మహారాజంతట దిక్కనకు సాష్టాంగ మెర గెను. కవీశ్వరుని పాద పద్మముల యరుణ కాంతులు మనుమ

తిక్కన.

సిద్ధి కిరీటరోచులతో మేల మాడిసవి. కవి బ్రహ్మ కరతలము లెత్తి యానందాశ్రువులతో మనుమసిద్ధి యుత్తమాంగము నభిషేకించి నోరార దీవించి లేవనెత్తి బిగియార కౌగలించు కొనియెను. మనుమసిద్ధి మహారాజు తన ముందున్న దేవతా విగ్రహము చెంత మహాభారతము నుంచి పత్తిరితోను బూల తోను బూజించి నమస్కరించెను. ఏవైపున బ్రమోగినను జయ జయ ధ్వానము లే. ఏమూలనుండి వచ్చినను నాశీర్వచన పరంపరయే.

మనుమసిద్ధికి రాజ్యసంపదకు లెవరు? తిక్కనయా? భారతమా? గణపతియా? ముగ్వురునా?

పోతన

I

విజయోస్తు వేంకట గిరీశా! దిగ్విజయోస్తు రావుసింగ మహీశా! యని వందిమాగధులు జయవెట్టుచుండిరి. సభాజను లెల్లరు లేచి నిలిచిరి. మహా రాజు సభాస్థానము ప్రవేశించెను. ప్రధానమంత్రి నాఁటి సభాకార్య క్రమమును సింగమహీపా లునిముం దునిచెను. రాజది చిత్తగించుచుండెను.

"పోతనామాత్యునకు మన 'తాఖీ' దందినదా? యని రాజడిగెను." ఆ! అందినది వారీసభ కరుగుదెంచిరికూడను. అని సచివు డుత్తరమిచ్చెను.

ఏరీ! అని రాజు తన దృష్టిని పండితులవంకకుఁ ద్రిప్పెను. వయసు ప్రాలిన యొకానొక కవీంద్రుఁడు పండితుల నడుమనుండి లేచి నిలువబడెను. ఆయన తలయెల్ల తిలతండు లములవలె తెలతెల్లనై యుండెను. శరీరమెల్ల ముడుతలు వడ్డ నరముల ప్రోఁగే! కాని ముఖమునమాత్రము బ్రహ్మతేజ స్సు. మోకాళ్ళు దిగిదిగని గోరంచు చినుఁగుల కొల్లాయి ముడులలో నాయన తనపేదఱికము నెల్ల దాఁచికొని యుం డెను. కాని యాయన ఫాలభాగము మాత్ర మితఁడు మహా భోగియో మహాయోగియో! యని భ్రమగొలుపుచుండెను.

రాజు—సహజ కవితా ధురంధరులకు నమస్సు. తమరా కచే నేఁడీసభ ధన్యత కైసేసిన దనవచ్చును. అనుగ్ర హింప బడగోరుదుము.

పో—శ్రీఘ్రమే హరి కరుణించుగాక

రాజు—మహాప్రసాదము. నేఁడేయన నేల భోగినీదండకమును మేము కృతినందిన నాఁటినుండియును దమ దీవనయ శ్రీరామరక్ష.

పో—ఆగ్రంథ కారణమున మీకన్న మీ వేశ్య చిరస్థాయిని యైనది. కాని తద్గ్రంథరచనతోను, నయ్యది మీకంకితము సేయుటతోను, కవిమాత్రము పాపమునే మూట గట్టుకొనియెను.

రా—మహాత్మా! అందుననే మామనస్సు పరివర్తనము నొందినది భగవచ్చరిత్రములుతప్ప వేఱుకృతులంకితము గొంటకు మాకిప్పు డిచ్ఛయే జనింపదు.

పో—అవును హరిచరిత్రలే యానందదాయకములు అందే ముక్తి నెలకొన్నది.

రా—తమరిప్పు డొక యుద్గ్రంథమును రచించుచున్నారఁట కద.

పో—నేనెవఁడను రచించుటకు? అది శారదా విలసితము.

రా—అట్లేయందును మీరద్దానిని శారదచే బలికించుచున్నారని వినికిడి.

పో—అదియు నబద్ధము.పలికించెడివాఁడు రామభద్రుండఁట.

రా—పోనిండు దాని నామకరణమేమి?

పో—భగవంతుఁడు నామరూపరహితుఁడుకదా!

రా—అది యట్టిదె. కాని వానినిభగవంతుడని యందుమా లేదా?

పో—అందుము. అట్లే దీనినిగూడ భాగవతమనుఁడు.

ఆంధ్రతేజము.

రా—వ్యాసరచిత పురాణములలోని సంస్కృత భాగవత మునకిది తెనుఁగుసేఁతయా!

పో—అచ్చపుఁ దెనుఁగు సేతయనఁ జనదు. దాదాపను సరణ యనవలె.

రా—అందలి భాగము లెన్ని?

పో—ద్వాదశస్కంధములు.

రా—అది సాంతమైనదా?

పో—భాగవతమున కంతమెక్కడ? అనంతశయనుండనంతుఁ డుకదా. వాని చరితయు ననంతము.

రా—నిజము నిజము. పాప మట్టి యఖండచరితము రచించు టొక్క యెత్తును దానిం బ్రకటించు టొక్క యెత్తును.

పో—రచింపించినవాఁడే ప్రకటింపించును. అదినేనా ఇది నే సగుటకు?

రా —గ్రంథకర్త ప్రకటనకర్త కానోపుట కష్టముకద! ధనము, నధికారము నందుల కవసరములు.

పో—రాజా! ఒక ధనాధికారములన నేల? సర్వాధికారములు గలవానికే యది చెల్లును?

రా—నేఁ జెలుపునదియు నదియ. అట్టిరులే దానికర్తలు. ఎంతటి మహాకవికైనను నా సామర్థ్యములు సాధారణ ముగ గలుగనోపవు. చక్రవర్తులక చెల్లు. అదియు నరిది.

పో—వారికైన నెట్లు కలుగును? సర్వజ్ఞునకే యది తగును.

మంత్రి—(అందికొని) దేవరవారనునదియు నదియే. రాజుల కది పరిపాటి. అందును మీరు సెలవిచ్చినటుల సర్వ

జ్ఞ సింగభూపాలునకే మఱియుందగును. వీరి వైదు ష్యము మీకెఱుకయ. వీరి పోషణమున కాస్థానవం డితాదరణమే నిదర్శనము. కాన వీరి కా గ్రంథరాజ మంకితమిచ్చి చరితార్థులుగండు. తొల్లి దండకము జేసి కంకితమిచ్చిన మీ కధికముగ జెప్ప నవసరము. పడ్డచోటనే వెదకికోలు మంచిది. క్రొత్తలు తడవనేల!

రాజు—మహాకవీ, స్వాగతము! ఈ యాభరణ తాంబూలము లందికొనుము. సచివాగ్రణీ! కోరినన్ని యగ్రహారము లీ మహాకవికి వ్రాసియిమ్ము.

మంత్రి—కవీంద్రా! సెలవిండు. ఏవి కావలయు? ఎన్నివలయును?

పో—నిష్కామ కర్ములకు కామ్యము లెక్కడ?

రాజు—అయ్యో వెఱ్ఱితనము. ఏ కవీంద్రుఁడు నిష్కాముఁడై బ్రదికెను. సంస్కృత కవుల నటుంచుము. ఆంధ్ర కవుల నెంచిచూడుము. రాజనరేంద్రుని యీవితో కదా నన్నయ్యగారి జీవన సౌభాగ్యము. మనుమసిద్ధి యాశ్రయముతోగదా తిక్కన్నగారి యగ్రహార సంపాదనము. అనవేమారెడ్డి యాస్థానమునగదా ఎఱ్ఱనగారి లెస్సబ్రదుకు. మహారాజుల యాశ్రయముననే కవులు మహాకవులగుట. మహాభోగులగుటయు నందుననే! మీరేల యగ్రహారము లడుగరాదు. అడిగినన్ని యిత్తుమంటిమికదా!

ఆంధ్ర తేజము.

మంత్రి—మహారాజా! వారు కోర నిచ్చగింపరేమో? తమ రిచ్చినన్ని కైకొని సంతసింతురు కావలయు.

రా—అట్లయిన సరియె. కవీంద్రా! "శుభస్య శీఘ్రం" రేపు మంచిదినము. నక్షత్రమును మంచిది. తమగ్రంథమును దెచ్చి రేపే మమ్ము కృతార్థుగావింపుడు. తమకు పదునే నగ్రహారము లీయ దలపుపుట్టుచున్నది. అవి స్వీకరింప బ్రార్థన. ఇదిగో నేటికీయాభరణాదులు కైసేసి దయచేయుడు.

పో—"కేయూరాణి నభూషయంతి పురుషం." ఈ భూషలు నాకలంకారములా? మఱియు, రేపటిదనుక నేల! ఇదిగో యిపుడే యంకితముగావించి చనియెదను.

రాజు—అగుచో గ్రంథము దెచ్చిన బాగుగనుండును. ఎవ డురా! అక్కడ? పోతనామాత్యుల యింటికేగి వారి మాటగా దెలిపి భాగవతమును గొనిరెండు.

పో—అవసరము లేదు. అదియునుంగాక భాగవతమన్నచో నిచ్చటను నచ్చటను దొరకునదియా! "అలవైకుంఠ పురంబులో నగరిలో నామూల సౌధమ్ము దాపల" నున్నది. అదిమీకు లభించునా?

రా—అది నిజమ. కాని యది మీ తాటియాకుపాకలో గుదు రుకొన్నదిగదా! సచివాగ్రణీ! పండితుల యాశీస్సు లును, వాద్యముల మంగళధ్వనులును, నొక్కమొగి యిట మాఱుమ్రోగ నాజ్ఞయిమ్ము. పోతనామాత్యా! ఏది? సెలవిండు.

పోతన — ఉ॥ ఇమ్మను జేశ్వరాధముల ♦ కిచ్చిపురంబులు
వాహనంబులున్
సొమ్ములుగొన్నిపుచ్చుకొని♦చొక్కి శరీరమువాసికాలుచే
సమ్మెట వ్రేటులంబడక సమ్మతి ♦ శ్రీహరికిచ్చిచెప్పె నీ
బమ్మెరపోతరాజొకఁడు ♦ భాగవతంబు జగద్ధితంబుగన్

అని చదివి "ఇక సెలవు గయికొందు" నని పోతన బయలుదేఱెను. సభ యెల్ల నుడికిపోవుచుండెను. "ఇదియేమి కర్మము, పోతనను ఱేడేమిచేయునో? పాపమీ బక్కబావనయ్య గతి యేమగునో" యని జాలిపడువారు కొందఱు. "ఏమియుగాదు. బ్రహ్మ తేజమున కెదురేది? అది రేగనే రేగదు. రేగిన నార్చువారెవరు?" అని ధైర్యము చెప్పుకొను వారు కొందఱు. ఇట్లాడికొనుచు, సభ యెల్ల ఱేనివంక దృక్కులు పఱపెను.

రాజునకు గనుబొమలలో ముడులు బయలు దేఱెను. కనుగొనలనుండి యగ్నికణములు చెఱఁగబడెను. "ఎవడురా! అక్కడ!" అని పిడుగడిచినక్రియ రాజు బొబ్బపెట్టి "పోనీయకుఁడు పట్టుకొనుఁడు" అని ముదలయిచ్చెను. పోతన గిరుక్కున వెనుకకు మరలి 'నన్ను బట్టుటకు వీరలెందులకు? నేనే వత్తును" అని తిఱిగి యథాస్థానమున కరిగి కూరుచుండెను.

పండితులెల్లరు చుట్టును మూగిరి. "అయ్యో పిచ్చి బ్రాహ్మణుఁడా, వ్యర్థముగా రాజునలయించితివి. అనేకములగు నగ్రహారములు గోలుపోయితివి. దేనికేని అదృష్టముండవలెను అన్న పండితులు కొందఱు. "మాకన్న నీవేమి, దిగి వచ్చితివా, యేమి? ప్రపంచ నటనకు ధనము ప్రధానము.

తిండియేని లేక నిలువ నీఅగుదువా?" యన్న పండితులు కొం దఱు. "జరిగిన దేమో జరిగినది. తేని శరణమనుము. అంకి తమును మీకే యిత్తుననుము. మించిపో లేదు. వారు మన్నిం తురు. వారికి భాగవతము గొంటయందుఁ జూడ్కి తప్ప, నీపై గసియుండదు. లెమ్ము, శాంతపఱుపుము" అని కొందఱు పం డితవృద్ధులు పోతన్నను లేవదీయుచుండిరి. కాని యతఁడు మఱింత బరువయ్యెను. ఆయన మోమున నాతురత లేదు. నిశ్చలముగ నుండెను. ఆయన మనసు కలత చెందలేదు; నిర్మలముగ నుండెను. 'నన్నూఱక బాధింపకుఁడు. మీకొక వందనము" అని యతడు మిన్నకుండెను. ఇంతలో రాజాజ్ఞ నిర్వర్తించుటకై దండనాధికారులు వచ్చి పోతన్న కిరువయి పుల నిలువబడి రాజువంక జూచుచుండిరి.

తోడనే మంత్రి నిలువబడి "కవీంద్రా! మీ గ్రంథ మును శ్రీవారి కంకితము సీయకుంట ద్రోహము కానేరదు. అది మీ యిచ్ఛననుసరించు విషయము. కానిరాజదూషణము సేసినారలు. దానికి మీరు త్తరవాదులు. ఏమిచెప్పకొనెదరు?

పో—ఆదూషణ వాక్యమెయ్యది?

మం—"ఇమ్మనుజేశ్వరాధములు" అన్న పలుకు.

పో—అందబద్ధమేమి? సింగభూపుడేయన నేల! ఎల్లరాజులు నట్టిః! అందును సింగమహీశుఁడు తప్పక యట్టిఁడే! ఉంపుడుకత్తెపై కబ్బమురచింపించికొని కృతిగొన్న వాఁడెట్టిఁడు? అరయమిచే నేనును నాదురితమున బాలు పంచికొని యుంటిని. మానవాంకితము మహా పాపకరము. అందును వేశ్యచరిత్ర. దాని నిష్కృతికై

నాకీ మహాభాగవత రచనము చాలదు. అట్టిచో నీ భాగవతమునుగూడ మరల నరాంకితముసేసి కళంకితము సల్పుదునా?

రాజు—అవును. కళంకితము సేయుటేల? శిథిలమునే సేయించుకొనుము.

అని రాజు దద్దరిల బలికెను దండనాయకులారా! వీని నిచ్చటనే బంధింపుఁడు. ససైన్యులై పొండు. వీనికుటీరమును జుట్టు ముట్టుఁడు. భాగవతమును గొని తెండు. పుడమిలోఁ బూడ్పించెదను. ఎట్లు ప్రకటనకు వచ్చునో చూతము" అని పలికెను. తోడనే పోతనను బంధించి దండనాథులు సపరివారులై చనిరి. ఒక్కింతలోనే యామహావీరులు ఆంధ్ర మహాభాగవత తాళపత్రముల శకటమున జేర్చి తెచ్చిరి. రాజు మంత్రి చెవిలో నేదియో యూదెను. ఆపత్రములు కొని మంత్రిసత్తముఁడరిగెను. నాటిసభ ముగిసెను. పోతనను విడిచిపుచ్చి రాజు మందిరమున కరిగెను.

II

పోతన విడుదలపొంది చనినది మొదలు, రాజు మరల సభాభవనమువంకఁ జూచియుండ లేదు. సర్వజ్ఞుఁడు వ్యాధియు నాధియు లేకయే దినదిన క్రమమునఁ గృశింపఁదొడగెను. రేయింబవళ్ళు నిద్రపట్టదు. ఒక్కింతసేపు కునికినను దాళపత్రముల కట్టలే తనకు సాక్షాత్కరించుచుండెను. ఈవార్త

ప్రజకు ప్రాకినది. [illegible]లకొక్కతలంపుగా నింటింట రాజుగారి వ్యా[illegible] [illegible]. రాముభ[illegible]న పోతనగారి వృత్తాంత[illegible] [illegible]ల కారణమని పెద్దలు చెప్పుకొను చుం[illegible]

[illegible]ని సతీమణి నిద్రనుండి కలవరపడి లేచెను. సి[illegible] యి[illegible] మామూలు[illegible] యుగము గ[illegible] గడ పుచున్న సర్వ[illegible]డు సతీమణిని శాంతపఱచి కలవరపాటునకు కారణ[illegible]ము[illegible] ప్రశ్నించెను. ఆమె యిట్లు తెలిపెను. "నాకు కలలో శ్రీరాముడు ప్రత్యక్షమై నన్నును నాభక్తుడగు పోతన్నను పరిభవించి నీభర్త వంశనాశమున కెత్తినాడని పలికి యదృశ్యుడయ్యెను. రామచంద్రమూర్తి పోతన కనుసన్నలలో మెలగుచున్నాడు. మీరు సర్వజ్ఞులు. మీకు తెలియని విషయము లేదు. ఎఱిగియు మీరు తొందరపడితిరి. విధి వ్రాలు బలవత్తరము. మనకేమి ముప్పు రానున్నదో! భారతీదేవిని నరాంకితము సేయక కాపాడుట పోతనవంటి వానికి విహితధర్మము. అతడది కావించినాడు. అతని తప్పేమున్నది! మీరట్టి మహాత్ముని నలయించుటొక్కతప్పు. భగవత్ చరిత్రమును బాతివేయించుట మఱొక్కతప్పు. మీపాండిత్యమే మీపండితపోషణయే మీకిహపర సాధకములై యుండ మీ కీ[illegible]కిని దూరగులు కావలసివచ్చినది. పోతన సందర్భమున నిహము చెడినది. భాగవతాపకారమున బరము మాసినది. ఇహపరములు లేని జీవనము మీవంటి ప్రతిభావంతులకు దగనిది. మంత్రిసత్తముని బిలిపింపుడు. భాగవతమును వెలికి దీయింపుడు. రామచంద్రుడు దయాసాగరుడు. తమవంటి ప్రాజ్ఞుల మన్నింపకపోడు."

అని బహువిధముల బలికిన సతీమణి పలుకులు సర్వజ్ఞుడు కొయ్యబారి యాలించెను. ఆయనమనస్సు పరివర్తనము చెందెను. "నీవు నాకిప్పుడు సతీమణివికావు ఉపదేశకురాలవు. నా హృదయమునుం గలకదేర్చి నిర్మలము గావించిన యపరశక్తివి" అని సర్వజ్ఞుడు, తన్మయుండై పలికి "ఎవడురా! అక్కడ! మహామంత్రిని గొనిరమ్ము" అని యాజ్ఞాపించెను. శ్రీరామధ్యానముతో నాదంపతులు తెల్లవాఱుదనుక నట్లే కూర్చుండిరి.

... ...

సూర్యోదయ మగుసరికి పోతనగారి తాటియాకులపాక రాజపరివారముతోం గలకలలాడుచుండెను. ఒకప్పుడు బలవంతముగం గుటీరపు దడికలుచీల్చి లోనికిం బ్రవేశించి "ఏదీ భాగవతము" అని యఱచిన సేవకులే యంతంతన వంగి సహజకవితాధురీణులకు జయము! ఆంధ్ర మహాభాగవతమునకభ్యుదయము!''- అని యెలుంగెత్తి పలుకదొడంగిరి. కుటీరములో రామమందిరమున నిమీలితనేత్రుండై యంజలిఘటించి భగవత్భక్తుడు దర్భాసనమునం గూర్చుండియుండెను. ప్రొద్దెక్కెను. ప్రొద్దుతిరిగెను. అప్పటి కాయన యోగనిద్ర ముగించెను.

విభూతి రేఖలనడుమ గుంకుమతీర్చిన పరమభక్తుండప్పుడు బయటికి వచ్చెను. మహామంత్రి పోతనకు నమస్కరించెను. పరివారమెల్ల నాయుధములు నేలకు దింపిరి. చేతులు జోడించిరి. "మరల నేడేమి పనిమీద దయచేసితిరి." అని పోతన ప్రశ్నించెను. రాజునానతి మంత్రి తెలిపెను. పోతన కెంపు

పెదవులపై నొక వెడనవ్వు తోచెను. 'రమ్మని రాజాజ్ఞయా? సంసిద్ధమ' అని పోతన బయలుదేఱెను.

పోతనయు మంత్రియు నాసీనులైరి. అరదము కదలెను. పరివార మనుగమించెను. జయధ్వనులు మాఱుమ్రోగెను. అది యఖండోత్సవము. ఊరేఁగింపు పూర్తియైనది.

పోతనామాత్యుఁడు సభామంటపమునకుఁ గొనిపోఁబడి సింగభూపాలునిచెంత నుచితాసనమం దునుచబడెను. మహాకవి పజ్జ రత్నవేదికపై ఆంధ్ర మహాభాగవతము నిలుపబడెను. సింహాసనమునుండి లేచి సర్వజ్ఞుఁడు పోతనకును భాగవతమునకును బ్రదక్షిణించి నమస్కరించి కూర్చుండెను. "నా చేసిన దోసమును సైరింపుఁడు మహాత్మా!" యని రాజు పలికెను. పోతన లేచి "ఇదంతయు నొక యింద్రజాలము. నాఁటి దూషణ నాకంటికొని సిలిచియుండను లేదు. నేటిభూషణ నా కంటు నదియుఁ గాదు. అదియునిదియు నాకొక్కరూప. "అని పలికి కూర్చుండెను రాజు పులకితుఁడయ్యెను. పోతన దృష్టి భాగవతముపయి కరిగెను. చివికి జీర్ణించియున్న యా తాళపత్రములు చూచినంతనే పోతన కాపుకొనలేని దుఃఖ ము పొరలివచ్చెను. 'నాతల్లి శారద శీర్ణశీర్ణమై ధూళిధూసరితమై నిలిచినదా! రత్నఖచితవేదికపై నునిచిన మాత్రనేమి? ఈమె పొందిన రాయిడి యీమె ముఖముననే గాన్పించుచున్నది." అని లేచి పత్రములను చేతితో నిమిరి జొటజొట కన్నీటిని గార్చెను.

ఆవిచారమున సభయెల్ల బొలుపంచుకొనియెను. సింగభూపతి "మహాత్మా! మీసరస్వతిని మీరు స్వీకరింప బ్రార్థన.

మీకారణమున నాసతీమణికి రామచంద్రుఁడు దర్శన మిచ్చియుండెను. మాజన్మ ధన్యమైనది." అనిపలికి యానందాశ్రువుల రాల్చెను. సభవారు మెచ్చుకొనిరి. పోతన రాజు నాశీర్వదించెను. సభ ముగిసెను. మహాకవి భాగవతము వెంటగొని రథారోహణము జేసి పరివారముతో గుటీరమున కరిగెను.

దినక్రమమున రాజు తేఱికొనెను. కాని మహాభాగవతమున్నంతవఱ కాసింగభూపతిపేరు శాశ్వతము.

పల్నాటి పులి.

I

“ఆటపాటలతో నలసినావా కుమారా! అట్లగుచోఁ జదువు లెఱిగిన ధరామరుల బిలిపించి చదివించుకొని భారత భాగవత కథలు వినుము. భీష్మద్రోణుల పటిమ కర్ణ శల్యుల బాణనైపుణి తెలిసి మనసున కెక్కించుకొనుము. దుర్యోధనుని యభిమానము నీవుకూడ పంచికొనఁదగినది. రణరంగమున బరమాత్మవలనఁ గ్రీడికిఁ గఱపిన కర్మరహస్యములు నేర్చి నీవాచరింప దగినవి.”

అని ఐతమ్మ పలికెను. బాలచంద్రుఁడు పకపక నవ్వెను. “అమ్మా! వేదశాస్త్రములు నేనభ్యసించినను. భారత భాగవతములేఁ జదివినను. నాకిప్పుడు వలసినది చిత్తవిశ్రాంతి. బొంగరాలాటపైకి మనసు పరుగులు వారుచున్నది. సెలవు నను గ్రహింపుము తల్లీ!” అని బాలుఁడడిగెను.

తండ్రీ! మనమిప్పుడు వలసలో నున్నారము. దినములు మంచివికావు. నీవాడు నపుడా బొంగరము పోయి, యేయంగనకైన నేబాలునకైనఁ దగులవచ్చును. దుర్యాచకులు నీమేలు చూడనోడి శపింపవచ్చును. కాన నాయాటవలదు నాయనా!” యని తల్లి వారించెను.

కాదు కూడదని బాలచంద్రుఁడు పట్టుపట్టెను. ఐతమ్మకు మనసు కరగెను. 'సరే' యని పనివాండ్రనుఁ బిలిపిం

చెను. కొన్ని బొంగరములు చేసి తెండని ఐతమ్మ యాజ్ఞనిచ్చెను. అది విని బాలుడు "తల్లీ! యీ లోభగుణమేల? మలిదేవరాజునకు మహామంత్రి మాతాతగారు. కోటీశ్వరుడగు గండు కన్నమనీడు నీకు సోదరుడు. ఇట్టి నీవీ సామాన్యపు బొంగరములు చేయించుటకేల యొడంబడితివి. ఈ నెలితికి నీవేల సెలవొప్పినది. కలిమిగలిగి కలిమిలేనివారల వలె నుండనగునా? మబ్బులనీడవలె నదియు చెదరిపోవునదే. కలిమి కలనాడే యది యనుభవించుటయును, ధర్మము లాచరించుటయును. అనుభవానంతరమే వెగటుపుట్టుచును వైరాగ్యజనించినప్పుడు కాని వైరాగ్యము పొడమదు. వైరాగ్యమే సన్న్యాసమును గరింపజేయునది. అదియే పెద్దలసేనకు దారి. అట్లుగాని ముక్తి కలుగదు. ఇట్టి పరిణామముగల భోగానుభవము గైకొనవలసినదే యనుటకు సంకోచమేల? అనుభవింపనిచో నొక్క చిన్నదైన మన వెలవన్నా? కాన సామ్యముగ నుకున్న వనలుపుగనే యానందదాయకము" అని బాలచంద్రుడు తల్లికి దత్త్వబోధ కావించెను.

ఐతమ్మ వెంటనే యాపనివాండ్రకు బత్తెడ కాసులు కమ్మచ్చులు నీరుకార్లు సుత్తెలు కత్తెరలు ఉచులు గుదులు నన్నియుంగైకొని తన మందిరమునకు రా నానతిచ్చెను. వారవి తెచ్చి యగ్ని నెలకొల్పికొని పూలతో బూజించి నైవేద్యము లిచ్చుకొనిరి. ఐతమ్మ పైడి నాణెముల సంచులతో ప్రవేశించి మూతులు విప్పి క్రుమ్మరించెను. అవి కైకొనివారు మూసలలో వేసి కరగింప మొదలు పెట్టిరి. బంగరు వెంతసేపు కరగినను వన్నెరాలేదు. చిందరవందరై చిన్నచిన్న చిదురు

పలయ్యెను. సాన్నారు లందరును భయముచే వణకిపోయిరి. బాలచంద్రుఁడదిచూచి సంకోచము పెట్టుకొనవద్దని తల్లికి ధైర్యముఁజెప్పెను. తన చెలిమికాండ్రగు మంగల మాధవు నకును, కుమ్మరపట్టికిని, జాకల చందునకును, వెలమ కొమరు నకును, కంసాల చందునకును, నెల్లరకును వెండిములుకుల తోడి బంగరు బొంగరములు వేలువేలచేయించి యిచ్చెను.

వంటయైనది భుజించిపొమ్మని ఐతమ్మ కొమరుని గో రెను. భోజనానంతరమున మేలికపు దువ్వలువలు దాల్చి యాణిముత్తెముల సొమ్ములు బెట్టుకొని బాలచంద్రుఁడు శృం గారముగ బయలుదేరెను. రాజవీధులందును, విపణిమార్గము లందును బొంగరము లాడవద్దనియు మేడపి కుత్తరదిక్కున రావిచెట్టుక్రింద నాడుకొమ్మనియు జెప్పి ఐతమ్మ కుమారుని నాశీర్వదించి పంపెను. బాలచంద్రుఁడును సోదరులును నంద మైన పొటేళ్ళపై నెక్కి బయలుదేరిరి. తిత్తులు చిఱుతలు సొగటాలుగైకొని పంజరములు, పిట్టలు, డేగలు, పిగిలిపిట్టలు, చిలుకలు, గోరువంకలు, వీనినన్నిటిని వెంటనుంచుకొని కొం ద ఱా బాలచంద్రుని ననుగమించిరి. బాలచంద్రుఁడు సపరి వారుఁడై రావిచెట్టు నొద్దకుఁజేరెను.

బొంగరాలాట చూచుటకు మేడపిలోని పిల్లలు తల్లి దండ్రుల యనుమతి గైకొనకయె వచ్చి కూరుచుండిరి. పరు వపు టంగన లుత్తమామల నడుగకయె తమతమ చెలికత్తె యల గూర్చుకొని ముచ్చటలాడుకొనుచు నాటజూడవచ్చిరి. ఒక విప్రకాంత యాచిన్నవాని యాటఁజూచి వత్తమని వైశ్య నెలతను రమ్మని కోరెను. ఆ నెలత "బాలచంద్రుఁడు పున్నెము

శాపము నెఱుగని దుండగీడు. పరువెత్తు బండ్లకు చక్రముల సీలల నూడదీయునట్టి దిట్ట. అట్టివాని యాటపాటలు చూడ బోయిన ప్రమాదముగదా" అని పలికెను. అందుపై విప్ర నారి "నేపోయి వచ్చెదను నీవుండు"మని బయలుదేఱెను. తోడనే వైశ్యకాంత "స్నేమిత్రిబాసి నేనెన్నడును నుండలేదు. నేనును వచ్చెద పద"మని అత్తమామలకు మ్రొక్కి వారి యనుమతి గైకొనిపోయెను.

ఈరీతి నెల్లరునుపోయి రావిచెట్టుచుట్టు మూగి నిల్చిరి. "ఈయనయె పలనాటిబ్రహ్మనాయకుని కుమారు"డనియొక్క అమ్మక్కబలికెను. "ఔరా! ఏమితేజము! ఎంతశౌర్యము! ఎట్టి చక్కదనము" అని మఱొక్కతె వింతబోయి పలికెను. ఇంతలో బాలచంద్రుని యన్నయగు ననపోతు తమ్మునిజూచి 'మన తమ్ములెల్లరు కనిపెట్టుకొని యున్నారు. నీవు ముందుగా బొంగరము వదలకుండ వారు మొదలుపెట్టరు.' అనగానే బాలచంద్రుడు లేచెను. సేవకులువచ్చి జనులడ్డము రాకుండ ప్రక్కల కొత్తుచుండిరి. బాలచంద్రుడు బొంగరము చేత ధరియించెను. "పుడమికిని నాకసమునకును నడుమ బొంగరమునుపట్టి యాడించెదను. చూడు"డని బాలచంద్రుడు ముత్యాల జాలుచుట్టి బొంగరమును లాగివిసరెను. అది రయిరయి మని తిరుగజొచ్చెను. దానిని బాలచంద్రుడు తన యరచేతిపై కెక్కించుకొని కొంతసేపాడించెను. తదుపరి నొక్కబాణముచివర దానిని నిల్పి యాడించెను. ఇదిచూచి చూపరులు విస్మితులైరి.

తిరిగి యతడు చేయెత్తి హుంకరించి బొంగరమును

నేలపై విసరివేచెను. అదిపోయి యాకసమున కెగసి విప్రకామినితో వచ్చిన వైశ్యకాంత మీఁగాలికి దాకెను. కోమటక్క పుడమిపైబడి మూర్ఛజెందెను. ఒక కొంతసేపటికి శీతలోపచారములచే నామె తెలిసికొని కన్నులు విచ్చునప్పటికి బాలచంద్రుఁడు చేతులుజోడించి యెన్నుడె నిలువబడెను. అతనిమోమున విన్నబాటు గోచరించెను. అతనిహృదయమున నగ్ని రగులుచుండెను. అతనిమొగమున కత్తి వాటుంచినను నెత్తురు చుక్క లేదు. కాని ఆమెకు కోపము తగ్గలేదు. "ఓరీ! దుష్టబుద్ధీ మిన్నుమన్నెరుఁగక గర్వించుచున్నావు. నీగర్వమంతయు గాంతలపైననా? కలవాఁడవైనచో దినవచ్చు, కట్టుకొనవచ్చు. ఒకరికి తెలియని పనిచేసి ప్రాణములు తీసెదవా? తేరగా మలిదేవరాజు సొమ్ము దిని క్రొవ్వి పడుచున్నావు. మీ తండ్రులెల్ల రాజుతోబాటు యుద్ధమున కరిగి శత్రుమర్దనము చేయుచుండగా నీవాఁబోతువలె మేడపిలో నాటలాడుకొనుచున్నావా!" అని కోమటి యన్నమ్మ బాలుని దిట్టుచుండెను. నపోతు కన్నులెఱ్ఱజేసి యాయెకు లేచెను. "అబలలపై కరుగవచ్చునా?" యని బాలచంద్రుఁ డన్నను వారించి యన్నమ్మదగ్గఱ కరిగి వినయమున "తల్లీ నీపై బగచే నేను బొంగరము వదలలేదు. నీకది కష్టము కలిగించినది గనుకనే నీవు నన్ను దూలనాడితివి. నాతప్పు మన్నించి కరుణింపు"మని బాలచంద్రుఁ డన్నమ్మను కోరెను. తనపచ్చవన్నె పట్టుబట్ట చించి బాలచంద్రుఁ డామెకాలికి గట్టుకట్టి గాయము మాన్పుకొనుటకై యామెకు యిరువందల మాడలుకూడ నిచ్చెను. అన్నమ్మ మోము వికసించినది. తన

నంతరము "అమ్మా! నాజనకుఁ డిప్పుడెక్కడ నున్నవాఁడం టివి" అని శాంతముగ బాలచంద్రుఁ డాకాంత నడిగెను. ఐతమ్మనడిగి తెలిసికొమ్మని యామె బదులుచెప్పెను. సప రివారుఁడై బాలచంద్రుఁడు మేడపైకరిగెను.

II

తమ్ములతో గలిసి బాలచంద్రుఁ డంటికిబోయి తల్లికి నమస్కరించెను. ఆమె దీవించెను. "నాతండ్రిగా రిప్పు డెం దున్నారు. చెప్పు"మని వెంటనే బాలచంద్రుఁడు తల్లిని ప్రశ్నించెను. వాఁడిములుకులు గ్రుచ్చుకొన్న ట్లీమాటలు తగిలి ఐతమ్మగుండె వ్రక్కలయ్యెను. కన్నులకు గప్పుగప్పె ను. కంటినీటివాలుసంబడి కాటుక జాలువాఱెను. రత్నహార ములు చిక్కువడెను. పాపట బొట్టూడిపోయెను. తలలోని పూలు చెదరి పుడమిపై రాలెను. ఐతమ్మ మూర్ఛపోయెను.

బాలుని ప్రశ్నలో ఐతమ్మకు బాలుని యుద్ధప్రయత్న ము గోచరించెను. ఆమె యది వారింపదలచెను. "కుమారా! మలిదేవునియాజ్ఞ మట్టి మీ నాయనగారు వానివెంట తరలి నారు. ఎక్కడికరిగెనో యెఱుగను." అని ఐతమ్మ బదులు చెప్పెను.

"తల్లీ! నీవెన్నడును నసత్యము నెఱుఁగవు నేడిట్టిమాట లెందుకు? మలిదేవరాజు కలనికై కార్యమపూడి కరిగినాఁడు. సమరసన్నాహముతో వానివెంట నాతండ్రియు నరిగి రణ మాచరించుచున్న మాట నేనెఱుఁగుదును. నీవేలదాచెదవు?

కన్నతండ్రి ఋణమీఁగ రణమాడని కొమరుఁడున్న నేమి? లేకున్న నేమి? 'జనకుఁడే పుత్రుఁడై జనియించు'నని వేదఘోష గలదు. కలనిలో నావలన నేమియగునని నీవెంచఁజనదు. నాకసాధ్యమైన పని లేదు. బ్రహ్మాండములు పగులగొట్టనేర్తును. సూర్యచంద్రులను బంతులాడనేర్తును. ఇంక నాచేగాని పని యేది? కామరాజుసేనను కడిగివేసెదను. నీవు మనసు కలఁతపెట్టుకొని యెంతో చింతింపబనిలేదు. అనుమతి నిచ్చి పంపుము" అని తొందరపెట్టసాగెను.

ఆమె కేమియుదోఁచక తనయత్తగారి దగ్గరకు పరువెత్తెను. కార్యమెల్ల విని యత్తయగు శీలమ్మ దైవజ్ఞులఁబిలిపించి బాలుని జాతకచక్రము వారికిఁజూపించెను. పదునేను దినములలో బాలుఁడు కడతేరబోవుచున్నాఁడనివారు జోస్యముచెప్పిరి. శీలమ్మ ఐతమ్మను బిలిచి "బ్రహ్మవ్రాతతప్పదు" కాఁ మెవ్వరికినిఁ గడవరానిది. నీమాటపై నతడు నిలువని మాట నిశ్చయమె. కాని పడవలసిన పాట్లు పడకతప్పదు. వానిభార్య మాంచాల నిండుపరువములోనున్నది. ఆమెరూపమనన్యము. అదృష్టమున్నచో నామె పలుకులవలన గరగిపోయి యితఁడాగినను నాగవచ్చును." అని యుపాయము చెప్పెను. అదివిని 'సరే'యని వచ్చి ఐతమ్మకుమారునితో నిట్లుపలికెను.

"కదనమన్నచో సంగడీండ్లతోడి యాటపాటలను కొంటివా? ఏనుఁగుల ఘీంకారములు గుఱ్ఱముల సకిలింపులు రథముల కిఱ్ఱుధ్వనులు కాల్బలముల యెలుంగులును గలిసి ఘోరరణరంగమున బ్రతిధ్వని రేగుచుండును. కత్తి తళ

పల్నాటి పులి.

తళజూడలేని నీవు కత్తిగోతలగాంచి తాళగలవా? నీవెక్కడ? అనిసేతయెక్కడ?" అని తల్లి నిరుత్సాహవచనములాడెను. అవి విని బాలచంద్రుఁడిట్లు బదులు చెప్పెను.

"నన్నేల భయపెట్టెదవు తల్లీ! పుత్రమోహమువదల లేక బెంకుచున్నావే కాని నాబలిమి యెఱుగవా? నలగాఁముఁడు నాకెదురునిల్చి బ్రదికిపోగలఁడా? రణరంగమునెల్ల పీనుపెంటలు గావించెదను. శత్రుసేనల కుఱుమని పిడుగనై ప్రవర్తించెదను. పగవారిరక్తముల మడుగులుకట్టించెదను. చూడు"మని బాలుఁడు రణోత్సుక్యము ప్రకటించెను.

ఐతమ్మ విచారసాగరమునకుఁ జెలియలి కట్టవాసెను. "కుమారా! నీజనచరిత్ర నాజన్మము మఱవరానిది. నీకై పడరానిపాట్లు పడితిని. నోమరానినోములు నోచితిని. అలవి గాని దానధర్మము లొనరించితిని. సొమ్ములు కొల్లబెట్టి దెస మాలినవారికి బెండిండ్లు సేయించితిని. పాడుదేవాలయములు బాగొనరించితిని. క్రొత్తయాలయములు ప్రతిష్ఠించితిని. వనము లందు చలువపందిళ్లువేయించితిని. విష్ణుకాంతము, జగజ్జ్యోతి ఏకబాణము, పచ్చవిల్తుఁడు, నందికేశ్వరుఁడు, కేదారేశుఁడు ఈనోములన్నియు బట్టి నోచియుంటిని. సేవింపరాని పుణ్యక్షేత్రములు లెక్కకుమిాఱి సేవించితిని. కాని పరమేశ్వరునకు దయరాలేదు. వరమిాయలేదు. తుదకొకానొక పుణ్యదినమున నాకాశవాణి గజనిమ్మనోము నోమమని తెలిపెను. అది దుర్ఘటమైన వ్రతమయ్యు భూసుర ప్రవక్తమైన శాస్త్ర మార్గమున నాచరించి ధన్యతజెందితిని. ఒకనాడు తటాలున నాపల్లెములో నొక ఫలముప్రాలెను. నేనద్దానిని విప్రాంగన

కోసంగి మాయేడుగురు సఖులకు బంచియిమ్మని కోరితిని. ఆపండు నెనిమిదిభాగములుచేసి యూ విషాగ్రింగిన తానొకటి గైకొని తక్కినసేడును మాకు బంచియిచ్చినది. నాభాగ్యము పండినది. నీవు నాను జన్మించితివి. నీవేనాకు ప్రాణమువు నీవే నాకు రక్ష. నిను వదలి నేజీవించుట కల్ల. పోరదు ఆచిలి వేని నాకు విషమిచ్చి మఱియుబోమ్మ" అని ఐతమ్మ మఱి మఱి పలవింపదొడఁగెను.

బాలచంద్రుని మనస్సు మఱింత ఊయియయ్యెను. "కార్యమప్రిలో దండ్రి రణమాడుటయు గొడుకునైన నేనీయింటగుడిచి విచ్చలవిఁ దిరుఁగుచుంటయునా? 'కుమారా! నీకది తగనిపని'యని తల్లివైన నీవు నాకు గఱప వలంతివి. అట్టిచో నీవును ప్రాకృత కాంత వోలె పిఱికితనము కఱపుట యొప్పునా? మాతండ్రిగారి యనిసేతతో నీవింతదనుక వీరకాంతవుమాత్రమ. నాకారణమున నీవికఁ వీరమాతవును గానున్నదానవు. నీకిది గౌరవప్రదము కాదా? ఏలిన రాజు లొక్కరైన బ్రదికి నిలువలేదు. కాయ మనిత్యము. కీర్తియే నిత్యము. అడవిలో దాగినను నిప్పుడో యెప్పుడో మరణింపక తప్పదు. అట్టియెడ రణరంగముననే వీరమరణము గాంచగలిగితినేని నుత్కృష్టముగాదా? లోకములో నిద్దరే ధన్యతములు. ప్రాయోపవేశమున దేహముసుఁజాలించి కైవల్యము నందు మహాయోగి యొక్కరుఁడు, సామ్రాజ్యసంరక్షణార్థము రణతలమున మరణించి వీరస్వర్గమునందు మహావీరుడొకరుఁడు. తక్కినమరణము లన్నియు నెన్నికరానివ. తక్కొరులవోలె దానధర్మము లాచరించి ముక్తిపొందుదమన్నను

నది లభింపదు. మాకు సహజమగు శౌర్యముననే కైవల్యము ప్రాప్తించును. గాని వేఱొండు అగున సమకూఱదు. నీవింతకు మున్నాడిన వడువున సమరతలమున కృష్ణపరమాత్మ సవ్యసాచికి గఱపిన తత్త్వబోధనే నెఱిగి యాచరింపదగినదియు. సామ్రాజ్య తరు వెండిపోవునప్పుడు సమరములో వీరరక్తము స్రవించిననే రెమ్మలు చిగుర్చుటయు గొమ్మలు చేవదేలుటయును. రక్తస్రావము రాజసేవకులపని. అందులకే నేనరిగెదను. మగువలు నివసింపదగిన మందిరములలో మగవారు కాలము పుచ్చరాదు. నేను చిన్నవాడను కాను. పిట్టపిడుగను. నాకెదురు లేదు. పోయివచ్చెదను. నన్ను దీవించి పనుపుము" అని బాలుడు తల్లిని కోరెను.

బాలుని సంకల్ప మెంతమాత్రము మాన్పరానిదని వీరమాతకు గోచరించెను. తన యత్తగారియుపాయము ప్రవర్తింపజేయుటకై కొడుకుతో నీరీతి బలికెను. "యుద్ధార్థులై చనువారు తల్లిదీవెన యొక్కటిమాత్రము కొని చనరాదు. సతీమణి దీవెనకూడ కైకొనిపోవుట శ్రేయస్కరము." తల్లి పలికినమాట లాలించి బాలచంద్రుడిట్లు బదులుచెప్పెను. మంచాలకు నాగుర్తే తెలియదు. పెండిలిపీటలపై సిగ్గుసుడులలో మునిగి నన్ను కన్నెత్తియైన చూడకుండెను. పూర్వజన్మఫలముగ బ్రహ్మ మమ్మాలుమగలుగ సృష్టించెను. అంతియే తప్ప మాకిసుమంతయైన పరిచయము లేకున్నది. ఇట్టియెడ నేనామె నెట్లు డగ్గఱెదను. నీమాటపై నెటో దఱిసి నను నాప్రియురాలెట్లు ప్రవర్తించునో! సకియలమనస్సు కత్తెరవంటిది. మాటమాత్రమే మెత్తన. కాన నీసమయమున నేను పోరాద"ని బాలుడు తెలిపెను.

అట్లయినచో నేను ముందరిగి వచ్చెదనని ఐతాంబ బయలుదేఱెను. మాంచాల పుట్టినింటివారు గండువారు. ఐతాంబ అక్కచెలియండ్రతో గలసి యందలములెక్కి గండువారింటికిఁ బోయెను మాంచాల మేడదిగివచ్చి సముచిత పరివారసమేయత్తలకెదురేగి స్వాగతమిచ్చెను. మాంచాలయు నామెతల్లియు నాగంతుకుల కతిథిపూజలు గావించిరి. 'ఏదో పనికట్టుకొని వచ్చినా'రని మాంచాలతల్లి వచించెను. మాంచాల ముందునకరిగి నవ్వుచు 'మాయత్తగారు తనకుమారుని మగటిమి నాపలేక వారిని నాకడకువచ్చి దీవనగొనిపొమ్మని పలికియుండిరి కావలయు. నాభర్త ముఖముచెల్లక రాలేదు. అందుచేత నేయత్తగారు వచ్చినా'రని జోస్యముచెప్పి వెంటనే ఐతాంబదిక్కు దిరిగి సమరతలమునకు కుమారుని బంపుటకు సందియమేల? పనుపుడని ప్రార్థించెను. ఆ వీరసతి పలుకులైతాంబకు ములుకులయ్యెను. 'పతిని గోల్పోవుట ధర్మమా? ఇది ఎంత పిచ్చిపలుకు! అతనిని వారింతువుగదాయని నీతో జెప్పవచ్చితిమి. నీమాటల తెఱగుజూచిన మాకు ఖేదమయ్యెడిని. ఇది యే'మని ఐతాంబకోడలిని మందలించెను. మాంచాలి యిట్లుత్తరమిచ్చెను. మీకుమారుఁడు నాముఖమైన జూచియెఱుగఁడు. భుజించుట వేశ్యాగృహమున. విడియము సేయుట వెలయాలియింట. రేబవళ్లును వినోదములు రోవెలది తోడనే. ఇది నా నోముఫలము, వేశ్యతోడి పొందుకన్న రణప్రవర్తన మేలుకాదా? సమరజయముగాని సమరమరణముగాని గౌరవహేతుకములు, బుణ్యాకరములును, అనిపలికిన కోడలివచనములు ఐతాంబ మెచ్చుకొనియెను. కాంచన

భూషణములను జీరలను రత్నములను గోడలికి గానుకలిచ్చి యామె నాలింగనము చేసికొని ఐతాంబ బయలుదేఱెను.

ఐతాంబయును సేరి పుత్రునిఁబిలిచి మాంచాలచేదీవెన లొందిరమ్మని పలికి లెక్కలేని ధనములను జీరలను మణిభూషణములను గంధాదులను నిచ్చెను. బ్రాహ్మణులకును, బేదలకును, దాసులకును, దగురీతి దానములు గావించుకొనుచు బొమ్మని ఐతాంబ కొడుకున కానతియిచ్చెను. అతఁడవిగ్గె కొని యన్నదమ్ములవెంట నిడుకొని బయలుదేఱెను. వేశ్యయింటికరిగి బాలచంద్రుడుఁ నయన్నదమ్ములను వాకిట నిల్పి లోనికరిగెను శ్యామాంగితో సరససల్లాపముల గొంత కాలము బుచ్చి బాలుఁడు తన రణప్రయాణము నాకాంతకు దెలిపెను. 'ఎంతవెఱ్ఱితనము! నాఁడు నాటికి గ్రొత్తచవులూరు పరువంపు గోమరుబ్రాయమునెల్ల పీటబుచ్చి రణము సేత కేగుట మేలా!' యని బాలునిగూర్చి వేశ్య యెల్లిదమాడెను. బాలచంద్రునకు బట్టరాని కోపమువచ్చెను. వారకాంత మనసుమట్టు లప్పుడతనికి గోచరించెను. 'ఛీ' కామాంధకారము కష్టపద్య. నీతిమాలిన యీవేశ్యచర్య నేఁటికి నాకర్థమైనది. ఇంటిలోని భోజనమిచ్ఛగింపక పరులయెంగిలి కాసజేసితిని.' అని బాలచంద్రుడు వేశ్యనుఁ బోనాడెను. 'మీ మనసు పరీక్షించుటకే నేనిట్లాడితిన'ని వేశ్య యాయీ మాయాలాపములతో నాబాలుని మోసపుచ్చెను. బాలుఁడుదెచ్చిన ధనములు, మణిభూషణములు, సర్వమును నేరుపుతో నామె యొడిచికొనియెను. బాలచంద్రుఁడు రిత్తచేతులతో బయటి

కరిగెను. తల్లి యొసంగిన తెలుగున బట్టులకును, బ్రాహ్మ ణులకును, బిక్షువులకును నిచ్చుటకై చేత నేమియు లేక బాలుడు లేమి ననుభవించెను. అదిచూడగనే యనపోతున కోడలు మండిపోయెను. 'కామాంధకారము కన్నులదట్టి క్రిందుమీదెఱుగక కలధనమెల్ల భోగముదానికిచ్చి వచ్చి తివా? కోటీశ్వరులకొంప లమ్మించు వేశ్యలను నమ్మిన వాని మొగము చూడరాదు పొమ్ము' అని యనపోతు బాలచంద్రుని దూఱెను. బాలుడు సిగ్గుపడి తలవాల్చెను. అనంతర మనపోతు ననుమతిని బొంది తన బంగరుమువ్వల మొలత్రాడూడదీసి యా సొమ్ముతో బ్రాహ్మణదానములు గావించి బాలచంద్రుఁ డానందము నొందెను.

ఇంక మాంచాలయొద్ద కరుగుట యనంతర కార్యక్రమము. రణయానమును జ్ఞప్తి కెలయించుటకై యనుజులను వెంటనిడికొని బాలచంద్రుఁడ త్తవారింటి కరిగెను. ఆ మందిరపు ద్వారములు మాణిక్య తోరణములతోను నేల రత్నకంబళములతోను దీపించుచుండెను. విప్రకాంత లెదురువచ్చి యారతులిచ్చి వారినెల్ల నుచితాసనాసీనుల గావించిరి. సకలవిధ ఫలోపహారముల నందునిచి సేవకులు వచ్చి వారికి వింజామరలు వీవఁదొడగిరి.

ఇదివిని మాంచాల శృంగారముగ నలంకరించుచుకొని తల్లియొద్దకరిగి "నీయల్లుని నే నేర్పరించు టెట్లు? అందనేకు లాసీనులై యున్నారు." అని మనసువిచ్చి యడిగెను. ఆమెతల్లియు "నీవరుగగనే లేచి నిలుచువారలు నీమఱదులు.

కూర్చుండినయాఁతడే నీభ ర్తయని తేల్చికొనుము."అని గుఱు తుచెప్పెను. ముగ్ధమైన మూ ర్తితో మాంచాలగృహాంగణము ప్రవేశించెను. అనపోతును,బాలచంద్రుఁడునుదప్పతక్కొరులు లేచి నిలువబడిరి. ఆ యిరువురియందును భ ర్త నేర్పరింపరాక మాంచాల పొరపాటున.ననపోతు పాదములకు నమస్కరిం చెను. అనపోతు లేచి "నేను బ్రాహ్మణుఁడనుగాన నీసేమము సెడునని నేను నిలువనైతిని. నే ననపోతును. నీ మఱదిని. అదుగో శాత్రవభయదుఁడైన "నీభ ర్త" అని నిర్దేశించెను. అంత మాంచాల "అయ్యా! నీవు బ్రహ్మకులుఁడవు. వేదవే త్తవు. కనుక. నేను నీచరణములు దాకుటలో దోసమును లేదు, నా కన్యభావమును లేదు." అని యనపోతుతో బలికి బాలచంద్రు నొద్దకరిగి వానిపాదములు పన్నీటితోగడిగి తుడి చెను. అనుజులనంక బాలచంద్రుఁ డొక్కచూపు చూచెను. అది వా రర్థముజేసికొని "జేపకడ వత్తుము. రణముమాట మఱువకుము." అని పలికి బయలుదేఱి చనిరి.

నేఁటికిగదా పండువని మాంచాల భ ర్తను పర మభ క్తితో సేవించి తనివినొందెను. అనంతరము మాంచాల బాలచంద్రునిచెంత నిలిచి "జన్మవృక్షమునకు జేవిగల ఫల ములు రెండు.మొదటిది భోగము. రెండవది కీ ర్తి. తొంటి దిప్పుడు లభించినది. ఇంక కీ ర్తిసంపాదన మనంతర కరణీ యము.లెండు. రణమునకుబొండు"అని బాలచంద్రుని బ్రేరే చెను.ఆతనిమనసున బశ్చాత్తాపము మొలకలెత్తెను. "హా! ఎంతమూఢుడ నైతిని. వేశ్యపలుకులకును నీమెపలుకులకును

అంథ్రి తేజము.

నంత తారతమ్యము గలదు. ఇట్టి వీరకాంత విలువ యెఱుగక త్రోసిపుచ్చి పాదువేశ్యను బట్టుకొని నిందపాలైతినిగదా" యని బాలచంద్రుఁడు తన్నుదా దిట్టుకొనెను.

మాంచాల ముఖపద్మము వికసించెను. "కాంతిపుంజమా! మీకు సాహస మమరుగాక! క్షాత్రవ జయము సమకూఱుగాక! చెన్నకేశవుఁడు వరములిచ్చి మిమ్మేలుగాక! మీరు కలియుగ పూజలంది చిరకీర్తి నందుదురుగాక!" అని మాంచాల భర్తను దీవించి యాయుధము చేతి కందించెను. బ్రహ్మహత్యాపాతకము రాకుండుటకై యనపోతునుమాత్రము రణమునకు గొనిపోవద్దని మాంచాల యాదేశించెను. సరే యని బాలచంద్రుఁడు బయలుదేఱెను.

III

బాలుఁడు తల్లి చేతి యన్నమును గడుపార భుజించెను; మేను చందనమున నలందికొనెను; రత్నాలంకారములు కైసేసెను; మాతృదేవతకు భక్తిమై నమస్కరించెను. "నీకు దేవేంద్ర వైభవము గలుగుగాక. వీరభద్రుని బోలె విజయ మందుదువు గాక! వైనతేయుని వేగమును, రామచంద్రుని రాజసమును, భీముని పరాక్రమమును నీకు సిద్ధించుగాక పొమ్మ"ని తల్లి కుమారుని దీవించెను. తమ్ములనుబరివారమును గొని బాలచంద్రుఁడు బయలుదేఱి మార్గమునందలి ధరణి కోటను గెలిచి పాంక్త్యులను దమలో జేర్చికొనెను. భద్రసాలేయ మనెడి ఛత్రము నంక్షమని బాలుఁడు

తల్లికి గబురంపెను. ఐతమ్మ దానిని సేకరించి కొమరుని కంపెను.

బాల చంద్రుఁడు ప్రయాణము సాగించుటకు ముందు మాంచాల మాట ననుసరించి అనపోతును వెనుకకు బంపవలసి యున్నది. అందుల కుపాయ మవసరము. "ముత్యాల మాలయు ముద్దు టుంగరమును దాను మాంచాల యొద్ద మఱచి వచ్చితి ననియు, నది తెమ్మనియు బాల చంద్రుఁడు అనపోతునకుఁ జెప్పి యంపెను. బాలచంద్రుఁడును దమ్ములును బ్రయాణము సాగించిరి. మార్గమున ద్రిపురాంతకమునం దొకరావికొమ్మ కొక యుత్తరము కట్టి బాలుఁడు ముందునకు సాగెను. దారిలో ముటుకూరు కాపులు వచ్చి మ్రొక్కి యఁట విందారగించి విశ్రమింపుఁడని వారి నాహ్వానించిరి. 'పోవునది కలనికి. నిల్చుట కిది సమయము కా'దని తెలిపి బాలుడు ప్రయాణించెను. ఒక కొంతదూరమున గరికపాటికాపులు వచ్చి వారికి మ్రొక్కిరి. బాలుఁడు వారికి పోకలను, నాకులునునొసంగి పనిచెను.

బాలచంద్రుఁడు 'కురవ' కరిగెను. అందు నలగొండ కాన్పించగనే యతనికి మేనుపొంగెను. తమ్ములతో తానా నలగొండ నొక్క నిముసములో నెక్కెను. వెనుకజిక్కిన పరివారము తమ్ము గలిసికొంటకై బాలుడు తమ్ములతో నచట గొంతసేపాగెను.

బాల చంద్రుఁడు నలువైపుల దిరిగిచూచెను. అచ్చటకు రణరంగమెల్ల గానిపింప నతని భావములు పొంగి పొర

లెను. "మనమేమి చేయవలయును? శత్రుసేనలో నొకవంక నుండి మునుముపట్టి కోతకానిచ్చుకొని పోవుదమా? అట్లగుచో నెదుటి బలము నెంగిలిచేసి విడిచినా"డని మన వీరులు కోపింతురేమో?—సంధికార్యములు నడుచుచునేయున్నచో మన సంరంభముచూచిన ప్రజలు మనమే పగ తెచ్చితిమని దూఱుకొందురేమో? ఏమిచేయుదము" అని బాలచంద్రుఁడు సంకోచించెను. చెలికాండ్రెల్ల బాలచంద్రుని గలనికి బురికొల్పిరి. అంత బాలుఁడు పర్వతమునుండి కుప్పించి రణరంగమున కెగసి యుఱికెను. సేనాసముద్రమునందు బాలచంద్రుడొక మందరమయ్యెను. రాజులు వడకసాగిరి. ఏనుఁగులు, గుఱ్ఱములు, నాయాదిక్కులకు బరువువెట్టి తత్తఱమొందసాగెను. కాల్బలమెల్ల కలఁగెను. నరసింహునిపాలిట మృత్యువీ రూపమై వచ్చిన"దని కొందఱు వీరులు వల్కుచుండిరి. "వచ్చినవాఁడు బాలచంద్రుఁడు.కదనగాండీవియగు బ్రహ్మన్న కొమరుఁడు. తొలంగుఁడు, తొలంగు"డని కొందఱు పెద్దలు ప్రజలను దూరమున కదల్చుచుండిరి. వారిచ్చిన దారింబడి బాలచంద్రుఁ డనుజునులతో మలిదేవుని కొలువులోనికి హుటాహుటి పిడుగు పడువున జొచ్చుకొని పోయెను.

మలిదేవుని కొలువులో మంత్రియగు బ్రహ్మనాయుడుఁను బంధువర్గమును సకల వీరులును నాసీనులై యుండిరి. ఒక వంక నెదిరినుండి సంధి రాయబారమును గొని వచ్చిన దొరలు కూర్చుండి యుండిరి. ఆ దొరల మొగములెల్ల బాలచంద్రుని రాక చూడగనే వాడిపోయెను. ఇఁక సంధికువరదు.

దుర్యోధిని దప్పింపలేము" అని వారు తేల్చుకొనిరి. మలిదేవుని వీరులు కొందఱు కుమారుని రభసమునకు, గనలి, రాజదర్శనమున కనువుపడుచు దారినీయకుండిరి. "మలిదేవరాజు మంటపమునకు బోవలె, దారినుండు" అని బాలుఁడడిగెను. కాని వీరులు దారినీయలేదు. పట్టినపని కెమురెఱుగని బాలచంద్రుఁడు మదపుటేనుఁగులపై కుఱుకు సింగపు కొదమ వ్రాలె, నచ్చటనుండి యెగిరి మలిదేవుని మంటపమున కుఱికెను. పిదప నడిచినక్రియ సభయెల్ల నదరిపోయెను బాలచంద్రుఁడు వినయవినిమితుఁడై రాజునకు నమస్కరింపఁగా మలిదేవుఁడు పెడమోమును వెట్టెను. "రాజా! నావంకఁ జూడవేల? నేనేమి చేసితిని? నా తప్పేమి?" యని బాలుఁడు ప్రార్థించెను.

ఇంతలో గన్నమదాసు లేచి కత్తిఝుళిపించి "చూడుఁడీబాలుని గద్దఱి పనులు. ఇతనిపాటి వీరుఁడు లేఁడని కావలయు, నిల్లు మఱిల్లి యున్నాఁడు. మాపేరు విన్నంత మాత్ర పరబలంబులును, మాబలంబులును, వణఁకుచుండును. ఇట్టిమేము వీనికెనకాక పోతిమా! ఓరి? ఇటనుండి పోదువా? ఖండింతుమా!" అని పలికెను. "విపినప్రవర్తనులై వాగులనీళ్ళు త్రావి యడవిపండ్లు మెసవి సమర మనుమాటే మఱచినారు కాన మీకు కత్తులు త్రుప్పుపట్టినవి. అందువనే మీకత్తులకు పగవారే కాన్పింపరు! నేను మాత్రము కన్పించితిని. సరే నన్నే నఱికి త్రుప్పు దులుచుకొనుఁడు. రాజదర్శన మీకుంటకు మీకేపాటి యర్హతకలదు? ఈయలేదు గావున నే, పైనుండి యురుక వలసివచ్చినది. ఇందు నాతప్పేమి? " యని బాలచం

త్రుడు పలికెను. కన్నమదాసు కనలి "మా రాడితివా? జాగ్రత" యని కత్తి చూపించెను. బాలచంద్రుఁ డుగ్రుఁడయ్యెను. "చుట్టును శత్రుసేనాసముద్రము మధ్యను లంక వ్రాలె మీరున్నారు. ఆ సంద్ర మొక్కసారి నలువైపుల బొంగి నదా యీతిన్నె మునిగి పోవుట నిక్కువము. ఇట్టి పౌరుష హీనులు మీ రొక్కరే రాక రాజునుకూడ నిందుదెచ్చి ప్రమాదమున నేల యుంచితిరి? ఇంతకును, నీవు బ్రహ్మనాయని కేమగుదువు? వచింపుము" అనిధట్టించి బాలచంద్రుఁడు పలికెను. "నేను బ్రహ్మనాయనికి వరమున జనించిన జ్యేష్ఠ పుత్రుఁడను." అని కన్నమ దాసుత్తరమిచ్చెను. అంత బాలుఁడు మఱింతపొడవై "నీవు బ్రహ్మన్న జ్యేష్ఠపుత్రుఁడ వైన చో నేను నీతలదన్ను తమ్ముఁడను. నేను పైనుండి యెగిరి పోవలసిన కర్మమేమి పట్టినది? అన్నలందఱి తొడల మీద నడుగులు వేసికొనియే పోగల స్వాతంత్ర్యము గలదు." అని పలికెను. కన్నమ దాసునకు బట్టరాని యానంద ముబికెను. "తప్పు నాదే తమ్ముఁడా" యని తమ్ముని నెత్తికొని దించెను. అదివిని యిదిచూచి రాజు తలవాల్చెను.

అంత బాలచంద్రుఁడు "రాజు పుడమియెల్ల శత్రులకిచ్చి యడవులంబడి దిరుగుచు పొలపు గూరలు గుడుచుటచేతనో యేమో కండ్లకు పసరెక్కి నట్లున్నది. నేను మందిచ్చెదను రమ్మనుడు" అని రాజును దూఱసాగెను.

అందున్న యోధులనెల్ల బేర్కొని బాలచంద్రుఁడు గలనికి బురిగొల్ప మొదలిడెను. "దేవరాజా! వీరుఁడనని పేరు

పెట్టుకొని నీవు జీవించి యుండగనే గదా నీకుమారుని శత్రువులుచంపివేసిరి. నీలో శౌర్యము చచ్చెనాయేమి? ముక్కుపై బాడిచి నప్పుడు గుఱ్ఱుమనని కోపమెందులకు? సంగరమాసన్న మైనది. నీవు ధనుష్టంకారము చేసినంతనే బ్రహ్మాండములు పగిలి పోవా?"యని బాలచంద్రుఁడు దేవరాజును బుజ్జగించెను.

ఇది యిట్లుండె. అనపోతుమేడపినుండి మరలుచు దారిలో నశ్వత్థతరువునకున్న లేఖను జూచెను. "చెన్నకేశవుని యాన, మలిదేవుని యాన, నాతండ్రియాన, నాయాన, నీవు సంగరమునకు రావలదు." అన్న లేఖాంశములు చదివికొనెను. అతఁడు మహాగ్నిపై నూనెపోసినట్లయ్యెను. "నీకిది ధర్మమా బాలచంద్రా? తల్లి తండ్రులకన్న నీవే మిన్నవని తిరుగు నన్ను వదలిపోవ దగునా? నన్నొక నెపమున వెనుకకంపి మాంచాలహాస్యమునకుఁ బాల్పఱుప దగునా? బ్రాహ్మణునకు సంగరపు జావు తగదనితలఁచితివా? ద్రోణకృపాశ్వత్థామలు బ్రాహ్మణులు కారా?వారికి సమరమరణము దొరకలేదా? నాపౌరుషమును వీటబుచ్చితివి. రాజు ఋణమీఁగదగు తఱివచ్చినప్పుడు నావీరరక్తమును నీరుగావించితివి?" అని యనపోతు విలపింపజొచ్చెను.

అప్పుడే మేడపినుండి కార్యమపూడి వీరుల గలయబోవు 'మాడచి,యను కాంత యాదారిని బోవుచుండెను. అనపోతామెకు నమస్కరించి "బాలచంద్రున కంజలియనుము. నేను తన్ను స్వర్గమున గలిసికొందుననుము. ఈకలుషము

తన్ను జెందదనుము. నా మరణానంతర మీ జందెమును దీసి కొని యాతనికిమ్ము." అని తెలిపెను. అతఁడుద శేంద్రియములను బిగించెను; తనతల్లిదండ్రుల నెంచి నమస్కరించెను; చెన్న కేశవుని బ్రార్థించెను; తనశిరస్సును తానే కోసికొని మరణించెను

మాడచి కార్యమపూడి లోని శిబిరము జొచ్చునప్పటికి వీరులు విందు లారగించుచుండిరి. మాడచి బాలచంద్రుని వెదకి, డగ్గఱి, యనపోతుమరణము దెలిపెను; సందేశమును వినిచెను; రక్తసిక్తమైన జందెము నొసంగెను. బాలచంద్రుడు "యుద్ధము,యుద్ధము, అని యార్చుచు భోజనమువిడిచి లేచెను. నరసింగుని తలగోసి రాజునకిత్తును. కులవిరోధము తీర్తును." అని శపథము చేసెను. వైరిరాజులు సంధికానేరదని యాశ వదలుకొని చనిరి.

బాలచంద్రుని జూచి వీరులెల్లరును 'నాయనా! ఐతాంబకు లేక లేక కలిగిన కొమరుఁడవు. పిన్నవాఁడవు. శత్రుదళములకు మితిలేదు. సమరసాహసము వలదు. మామాట విని మమ్మాదరింపుము" అని కోరిరి. అందుపై బాలచంద్రునకు రోష మతిశయించెను. "రాజాన్నము తిని విడియములు చేసిన వీరులు మీరే యిట్లాడిన నేమన నేర్తును? నాకే ప్రథమ తాంబూలము కావలయును. నేనుపిన్నవాఁడనా? కాను.పిడుగను. బాలురే తలిదండ్రులఋణము దీర్పవలసినది. మానాభిమానములును బాలురకే మెండు. మగతనము బాలురకే మిక్కిలి. పెద్దలకు మగటిమి తక్కువ, పటిమకొద్ది. వారికి మనసు చలించును, ధైర్యము తగ్గును. కీర్తికై నను నపకీర్తికయినను భార

మంతయును బాలురపైననే గలదు. కాన నేనే పవరముసేసి స్వర్గమును జూఱగొందును." అని బాలచంద్రుఁడు పలుకఁ జొచ్చెను.

బ్రహ్మనాయఁడు కుమారునివారింపఁదలఁచెను. "కుమారా! నీకీదిట్టతన మెప్పు డలవడినది? వింతయయ్యెడిని! ఏనుఁగులు, గుఱ్ఱములు, కాల్బలము, కుంతములు, గొడ్డండ్రుఁ ముసలముద్గరములు, చక్రతోమరములు, శస్త్రాస్త్రములు నివన్నియు జూచినప్పుడు భావము చెదరకమానదు. ఇప్పుడూరక పలికినట్లుగాదు. అప్పుడుగాని భయముపుట్టదు. అర్జును నంతటివాఁడు కర్ణునిఁగాంచి కలగి "మనరథంబును మాధవ మరలని"మ్మని పలికినాఁడు జాగ్రత" అని బ్రహ్మనాయఁడు కొమరుని బెదరింపఁజూపెను.

కాని బాలునకు ధైర్యము హెచ్చెను. "పిడుగుచిన్నదే కొండను భేదింపదా? మిర్యము కొలదిదే నోరంతయు మండింపదా? దావాగ్ని కొద్దిదే అడవియెల్ల కాల్పదా? కాన నాకు సర్వమును వశమ" అని బాలుఁడు తెలిపెను.

బాలుని ప్రయత్న మనివార్యమని బ్రహ్మనాయనికి గోచరించెను. యుద్ధమునకు నీవరుగుట నాకు సమ్మతము. కాని దిక్కుల నలముకొన్న నా కీరితికి మచ్చపొడమనీకుము. నీశౌర్యమును మొక్కపోనీకుము. రణమన్నచో నేవల మారణకర్మగాదు. ఇహసౌఖ్యముల కిది పుట్టినిల్లు. ముక్తి కిదిమూలధనము. ఎదిరి వీరులు మహాబలులు. వారు తలపడినప్పుడు తల కపోకుము. వారి శరదీప్తికి బెదరబోకుము. కాముఁడు కంపిం

చునట్లు రణమాడుము. నరసింగుని తలనరకి తెమ్ము. నీకు జయమగుగాక! అని దీవించి బ్రహ్మనాయఁడు బాలుని బంపెను.

ఏను గంబారిపై నరసింగభూపతి రణమున కవతరించెను. బల్లెములఁబట్టి బంటు లేనుగుముందు నడచుచుండిరి. నాల్గువేల విలుకాండ్రొకప్రక్క బలసియుండిరి. సూరెలవారు పదివేలమంది మఱొక్కప్రక్క దీపించుచుచుండిరి. అశ్వపంక్తులును మాతంగయూధములును ననంతములుగ నడచుచుండెను. శూలములు, శరములూ దాల్చి వీరులు నేలయీని నట్లు వెడలుచుండిరి. ఏవంక జూచినను ధ్వజములు, ఛత్రములుఁ, టెక్కెములు, సాంద్రమై కనుపట్టుచుండెను.

రణభేరి మ్రోగెను. బాలచంద్రుఁడు ఒరదీసిన కత్తియె పొడిచి నడిచెను. "కో" యనియార్చియరిసేనలపై బడి చిందరవందరగావించెను. కొన్నితలలు ఖండించెను. కొన్ని చేతులు నఱికివేసెను. కొన్ని కనుగ్రుడ్లు పొడిచెను. మఱికొన్ని బొమ్మలు పగిల్చెను. తొడలుకొన్ని తునుకలుచేసెను. ఏనుగులపైకి సింహమై యెగిరి తుండములు, తోకలు, దంతములు ఎల్లయుం దుత్తుమురు గావించెను. గుఱ్ఱములపైకురికి, డొక్కలు చించి, డెక్కలుచెక్కి, బొమ్మల పగిల్చి, చెల్లాచెదరుసల్పెను.

నలగామరాజు సేనలు బిడ్డలజూచుకొను నాసబాసి, ప్రాణములపై ప్రేమదోసి, కలగుండుపడి యేడ్చుచుండెను. పందలుమాత్రము ప్రాణములు తీపని పాఱజొచ్చిరి. అది చూచి నరసింహభూపతి "నమ్మినరాజును నట్టేట ముంచిపో

రాదు. తనువు లస్థిరములు. కీర్తి శాశ్వతము. పాఱిపోయితి రేని రాజు నాన"యని సేనకు ధైర్యముచెప్పి కలనికి బురి కొల్పెను. బాలచంద్రుఁడు నెత్తురు టేఱులు పాఱించుచునే యుండెను. ఒకని కాలు, ఒకనితొడ యింకొకనితల యేక బాణమున గ్రుచ్చి యెత్తి చూపఱకు భీతిగొల్పుచునేయుం డెను. శత్రుల శరవర్షధార లెంతబలవత్తరములయ్యు బాల చంద్రుని పాటవమును సడల్పలేకపోయెను: మీఁదుమిక్కిలి వాని రోషమున కింధనములయ్యెను. 'ఇతఁడు వీఁడు, ఇతఁడు కాఁడు.' అని యేర్పరించుకొనుటకు, బాలచంద్రుఁడు తమ కము పట్టలేకుండెను. బాలచంద్రుఁడు తెల్లని యేనుఁగుపై రణమాడు మహావీరు నొక్కరుని గాంచెను. వానిపై కుఱికి యార్చి బాలుఁడు తనకత్తితో నాతని శిరస్సు నఱికివైచెను. తోడనే యాతలను జేతదాల్చి నెత్తురు టేఱు లీఁదుకొనుచు బ్రహ్మనాయని యొద్దకరిగి చూపించెను. బ్రహ్మనాయఁ డది గాంచి "ఇది నరసింహుని తలగాదు. అతఁడన్న దగ్గఱ నున్నాఁడు. నీవు తెలియలేవైతివి?" అని యాగ్రహమొందెను. బాలచంద్రుని రౌద్ర మినుమడించెను. "ఏఁడీనరసింహుఁడు? ఎక్కడనున్నాఁడు? ఎందుదాగినాఁడు? ఎటకు బాఱినాఁడు" అని హుంకరించుచు బాలుఁడెగిరి సేనామధ్యమున వ్రాలెను. కేరళాధీశ్వరుని బాడిచి పుడమికి ద్రోసెను. కర్నాటక రాజును జీల్చి ప్రక్కకుఁజిమ్మెను. మాళవాధిపుని ద్రుంచియా ర్చెను. బర్బరనాయకుని కరములు నఱికి చంపెను. తుదకు నరసింహుఁడు దొఱకెను. బాలుఁడతనిపైకుఱికి కత్తితోబాడి

చెను. నరసింగరాజుతిరిగియంకుశమ్మునగ్రుచ్చి బాలునిప్రేవులు లాగెను. బాలుఁడుగ్రుడ్డై నరసింహుని వక్షమున జొనిపిన కత్తి వీపున వెడలజొచ్చెను. ఇదిసమయమని బాలుఁ డతనితల ఖండించికొనిపోయితండ్రియెదుటబెట్టెను. కొలువెల్ల నరసింహుని శిరమునకు నమస్కరించిరి. బ్రహ్మన్న దుఃఖించెను. "బాలచంద్రా! నేను చేతిమీఁదుగ బెంచిన నరసింహుని కెట్టిహీనత దెచ్చితివి. నిన్ను రాజు పిలువనంపలేదు. ఏలవచ్చితివి? వచ్చినవాఁడ వూరకుండక సేననెల్ల చూఱగొంటివి" అని బ్రహ్మనాయఁడు కుమారునిఁ దెగడెను. బాలచంద్రుఁడు రోషము వహించి "కొలువులో నలరాజు నొప్పగించితివి. కోడిపందెమున బుడమి పోగొట్టితివి. నమ్మివచ్చిన నీమేనమఱది ప్రాణమును గొంటివి! చెవులరాయని వేంకజోదును మాయచేసి చంపించితివి." అని తండ్రి నెత్తిపొడిచెను. వెన్నిచ్చివచ్చిన పందవు నీవును వీరుఁడవేనా?" యని బ్రహ్మన్న బాలుని దెగనాడెను. బాలుఁడు తటాలున బయలుదేఱి రణమున కుఱికెను. అప్పటికే, కమ్మర కాచన్న, మంగలమల్లు. కుమ్మరపట్టి, చాకలచందు, నెల్లరు పరదళంబులపైబడి చంపి చచ్చిరి. బాలచంద్రుఁ డిదివిని రోషదుఃఖములు పెనగొన రణమాడజొచ్చెను. సేనలెల్ల పాఱజొచ్చినవి. మహావీరులెల్ల బాలుని చేతిలో మరణించిరి. కాని బాలునియాత్మ మిత్రులం జూడబోయెను. లోకమిత్రుఁడీఘోరము చూడలేక యస్త్రాద్రి చేరెను.

బాలచంద్రునితో నెనయైన వీరుని వేలు మడిచి

చెప్పవీలులేదు. భారత వీరుఁడైన అభిమన్యుఁ డొక్కరుడు సాటిలేదా. యతఁడే యీతఁడై పొడమి భారత దేశమును మఱొక్కసారి మేలుకొలిపి యుండును. ఈయన రూపము కవిరాజుల కావ్యములలో నచ్చుగ్రుద్దు కొన్నది. మహాశిల్పుల శిలలలో మూర్తీభవించినది. ఇంక భారత మహిళా లలాములు పసిగ్రుడ్డులకు బెట్టు నుగ్గుపాలలో రంగరింపఁబడుగాక! విద్యార్థులు పఠించు సంధ్యావందన మంత్రాక్షరములలో బాలచంద్ర నామము చొన్పబడు గాక!

రాయలు - తిమ్మరుసు.

I

"అమాత్యశేఖరా! మా తండ్రిగారి యవసానాజ్ఞను నిర్వర్తించుటకై నన్నెట్లు పట్టాభిషిక్తు గావించితిరో, నేటి నా యవసాన సమయాభిలాషను గూడ నట్లే నిర్వర్తింప గోరుచున్నాడను. నాకుమారుడు తిరుమలరాయడు బాలుడు. రాజ్యమును సంరక్షించి, వానిని బెంచి పెద్దవానిని జేసి వానినే రాజ్యాభిషిక్తు గావింపుడు. కృష్ణరాయలు నాకొమరునిజంపి సింహాసన మెక్కునేమోయని నాభయము. మీరిప్పుడు క్రూరము నాక కృష్ణరాయుల కన్నులు పెఱికించి తెచ్చి నాకు జూపుడు. తదనంతరముగాని నాప్రాణము లీబొందిని వదలి పెట్టవు." అని మఱిమఱి వీరనరసింహరాయలు తిమ్మరుసుతో బలికెను.

తిమ్మరుసు వీనుదోయి కీ పలుకులు ములుకులయ్యెను. తిమ్మరుసు త్రిమాన్పడెను. అయన కేమియును ప్రత్యుత్తర మిచ్చుటకు దోచలేదు. తిమ్మరుసున కిదివఱకు వీరనరసింహుని వీరగుణములే తెలిసినవి. అతనికౌటిల్యము బయలువడ లేదు. నేడది బయటబడినది. కాని మంత్రి తా నేమనుటకును నది సమయముకాదు. అది రాజున కవసానసమయము."ఏమి యాలోచించుచున్నారు? మహామంత్రులవారూ! నాకోర్కి

తీర్చిననేగాని ప్రాణమును వదలజాలను. ఇది యాలోచనకు సమయముగాదు. పోయిరండు." అని రాజు వేగిరపెట్టసాగెను. "రాజేంద్రా! ఆలోచన యేమున్నది! అది కావించు తెలివర యుచుంటిని ఇదిగో పోయివత్తును." అని తిమ్మరుసు తటా లున బయలుదేఱి చనెను.

తిమ్మరుసు తనకర్తవ్యమును గుఱించి యాందోళనము వడసాగెను. "నాతొడలపై నిడుకొని పెనిచిన కొమరున కెట్లెగ్గు కావింపగలను? నేను ప్రోదిసేసి పెనిచిన లేతమొక్కను నేనే చేసేత నెట్లు పెఱుకనోపుదును? ఇది దుస్సహము. నిష్పా క్షికముగ జూచినచో గృష్ణరాయల సమర్థత తక్కొరుల కేరికిగలదు? నాయొద్ద శుశ్రూషను బొందిన యవకాశము కృష్ణరాయల కొక్కనికే గలదు. రాజకీయ విషయముల నీ వీరనరసింహరాయలును నాతనికి గ్రిందిచేయియే యనక తప్పదు. ఆతఁడే యీసామ్రాజ్యమును శాసింప దగినవాఁడు. తిరుమలరాయ లెనిమిదేండ్ల బాలుఁడు. ఇతనిచేత నేమియగును? దేశమున నెటుజూచినను శత్రుబల మనంతముగనున్నది. అశ్వ పతులు, గజపతులు, మొదలగువారలను జయించిననేగాని సామ్రాజ్య మవిచ్ఛిన్నముగ నిలువనేరదు. చేసిన యేకృషి కేని నిలుకడయే ఫలము. కృష్ణరాయలే సామ్రాజ్యము నట్టినిలుక డకుఁ దేఁగలిగినవాఁడు. అతడే సింహాసన మధిష్టింపదగును.

సరియే! యీముప్పుతప్పుటెట్లు? వీరనరసింహరాయ లను మోసపుచ్చిననేగాని కృష్ణరాయ రక్షణము కానేరదు. కాన నేనరిగి యాడుమేక కన్నులు బెఱికించికొనిపోయి చూపు

దును. 'ప్రాణ విత్త మాన భంగమందు బొంకవచ్చు నఘము పొంద దధిప' యనికదా శుక్రనీతి. దీనదోషము లేదు." అని తిమ్మరుసు బయలుదేఱి యట్లు కావించెను.

వీరనరసింహారాయలు మరణించెను. కర్ణాటసింహాసనమున కలంకారము దెచ్చుభారము తిమ్మరుసు మహామంత్రిపై నుండెను. కాని దేశములో పలువిధములగు భావములు తాండవించుచుండినవి. మంచికిగాని చెడుగునకుగాని యెల్లప్పుడును రెండు పక్షములును నుండనే యుండును. తిరుమల రాయఁడే రాజు కావలెనని యొక పక్షమువారు దలఁచుచుండిరి. మఱియు వీరనరసింహ రాయలను మోసపుచ్చినందుల కాపక్షము వారు తిమ్మరుసునుఁ దెగడుకొను చుండిరి. ఇంక రెండవ పక్షమువారు "ఆహా! తిమ్మరుసు సెంత సమర్థుఁడు! ఎంతటి దయాపరుఁడు! ఎంతటి యుచితానుచిత వివేకి! కృష్ణరాయల కన్నులు పెఱికింపక తప్పించిన తిమ్మరుసు దేశమెల్ల నారాధింప వలసినవాఁడుకాక నుఱేమి? దేశమునకు గుండెదుడుకు వాపినాడే" యని పొగడికొనుచుండిరి. అంతఃపురములోని ప్రతివారును తిమ్మరుసన్న పితృసమానునిగనో దైవసమానునిగనో చూచుచుండిరి. రాజోద్యోగస్థు లెల్లరు తిమ్మరుసన్నచో రాజ్యమున కాపద్బంధువని నమ్మికతోనుండిరి. సామంతమంత్రి వర్గమెల్ల తిమ్మరుసునుఁ బూలతో బూజించుచుండిరి.

తిమ్మరుసు తాను చేయదలఁచిన పనిలో ధర్మమున్నప్పుడది చేసియే తీఱును. "ప్రారబ్ధ ముత్తమగుణా న పరిత్యజంతి"

ఉత్తములు తాముచేయవలసిన కార్యమును వదలి పెట్టరు. శుక్లనామ సంవత్సర మాఘ శుద్ధ చతుర్దశినాఁడు కృష్ణరాయలకు బట్టాభిషేకము జరుగునని తిమ్మరుసు సామ్రాజ్యమున బ్రకటింపించెను. మహారాజులకు సామంతులకు, పెద్దలకు, నెల్లరకు తిమ్మరు సాహ్వానములు పంపించెను.

విజయనగర మెల్ల దేవేంద్రనగరమును బురడించుచుండెను. గృహస్థులు తమతమ వాకిళులలో బచ్చిపచ్చాకు పందిళులు వేసి కంబములకు వివిధములగు పూవుదీవ నుబ్రాకించిరి. కలవారు మాత్ర మాతీవలకు రత్నములు గ్రుచ్చి గుత్తులు గుత్తులుగ వ్రేలాడగట్టికొనిరి. పందిళులకు నలువైపులనున్న నిలువుటద్దములలో నాసొగసెల్ల ప్రతిబింబించుచు మార్గగాములకు వినోదమునొసఁగుచుండెను. తిమ్మరుసుపన్నీరు చల్లించివీథులందెల్ల ముత్తియపు ముగ్గులు వేయించి గోడలెల్ల మృగమదపంకముతో నలికించి వానిపై జిన్నెలు వన్నెలుగ జిత్తరువులు వ్రాయించెను. సామ్రాజమున మూలమూలలెల్ల నిట్లుండ నింక రాజమందిరములోని సన్నాహము వర్ణించు టెట్లు?. అది వర్ణనాతీతము. రాజమందిరము లలంకరించిన దాసదాసీజనములకు దిమ్మరుసు రత్నరాసులు దానము లొసంగుచుండెను.

అదిగో యిదిగో యనుచుండ చతుర్దశి వచ్చెను. తెల్లవాఱు నప్పటికి సామంతరాజులెల్లరు సపరివారులై విచ్చేసిరి. శ్రీరంగపట్టణమునుండి కుమార వీరశ్యామల రాయఁడు వచ్చెను. కందగోలినుండి యార్వీటి శ్రీరంగరాజు దయచే

సెను. నంద్యాలనుండి నారపరాజు విజయముచేసెను. ఆకు వీటినుండి ఇమ్మరాజు చేరికొనెను. గండికోటనుండి పెమ్మసాని రామలింగన్న భూపతి యేతెంచెను. కొచ్చెర్లకోట నుండిరావెల పెదతిమ్మ భూపాలుడరుగుదెంచెను. వెలుగోడు నుండి వెలుగోటికుమార తిమ్మభూపాల శేఖరుఁడు వచ్చెను. ఇంకను వచ్చిన సామంతభూపాలురకు లెక్కలేదు. వారి నొక్కొక్కరి నొక్కొక్క ప్రాసాదమున విడియించి తిమ్మరుసు వారిని పట్టాభిషేక మహోత్సవ మంటపమునకు వెంట గొనివచ్చెను. సామ్రాజ్యముననాబాలగోపాలము ప్రజలువచ్చి సభ నానందమయ మహాసముద్రము గావించిరి. వేదవేదాంగ ములందపరబ్రహ్మలైన బ్రాహ్మణులు, సర్వశాస్త్ర సమధిగమము గావించిన పండితప్రవరులు, నానాస్థానములందు జయము లందిన కవితా పితామహులును, శిల్పులును, గాయకులును, చిత్రకారులును నెల్లరును సభనలంకరించి చిఱునగవుల తోరణములు గట్టిరి. పట్టాభిషేక లగ్నము దఱిసెను.

కృష్ణరాయలగొని తెచ్చుటకై తిమ్మరుసు మందిరము లోని కరిగెను. రాయలు పన్నీట జలకమాడి సర్వాభరణ దుకూల భూషితుఁడై పూవిలుకాని వ్రాలె గూరుచుండెను. తిమ్మరుసును దిలకించిరాయలు లేచి "అప్పాజీ" యని యానంద బాష్పములతో సాష్టాంగ మెరగెను. తిమ్మరుసు వాక్కునుండి దీవనము వచ్చునని రాయలయాస. కాని మహామంత్రి చేయూచి తన బలముకొలది రాయల నునుపుచెక్కిళులపై నొక్క చెంపదెబ్బ కొట్టెను. రాయలకు నెత్తురు నెత్తి

కెక్కెను. తలదిమ్మెత్తెను. కన్నులనున్న చల్లని హర్షజలములు వెచ్చనెత్తి దుఃఖజలములయ్యెను. రాయలు చతికిలబడెను. తిమ్మరుసునకును గంటనీరుగ్రమ్మెను. ఒడలు జలదరించెను. తానును రాయలచెంత గూరుచుండెను. రాయలొక్కింత తడవునకుఁ గన్నులు విచ్చి తిమ్మరుసు ముఖమును జాలి గలిగించునట్లు చూచెను. తిమ్మరుసు రాయలను గౌఁగిలించు కొని శిరము మూర్కొని యెంతకును దనివిసనని తండ్రివలె ముద్దాడెను.

"కుమారా! పూవుకన్న మృదువై నిగనిగ లీనుచున్న నీ శరీరమును నొవ్వఁజేసితినని కనలఁబోకుము. ఈపనికోసము నేనెంతో సంకోచించితిని. ఊరకొన్నచో స్వామిద్రోహము. కావించినచో క్రూరకార్యము. ఏదిచేయుటకును మనసొప్ప లేదు. తుదకు ధర్మమని తేల్చికొని యిది కావించితిని. మన్నింపుము కుమారా"యని తిమ్మరుసు పలికెను. రాయలుప్రసన్న వదనముతో "అప్పాజీ! ఏల యీ యుపోద్ఘాతము. తండ్రి కొమరుని చెఱుపఁదలచునా? తండ్రి దండించినను నది కొమరుని శ్రేయస్సునకుగాదా? "యని వినయవినమితుఁడై వచి యించెను.

తిమ్మరుసు మనము మఱింత ద్రవించెను. రాయల చెక్కిలిపుణికి తిమ్మరుసు "కుమారా! నీహృదయమును సంపూర్ణముగ నేనెఱిఁగియే యుంటిని. నేను నిన్నిట్లు శిక్షించుటకుఁ గతము గలదు. ఇనకిరణములైన సోకకుండ ప్రాసాదమున అలోఁబొందు రాజభోగములే నీకనుభవము. ప్రజల నొవ్వు నీ

ఆంధ్రతేజము.

క్షేమాత్రమును నూహింప నలవికాదు. సహజముగ ప్రభువు దండించు టెఱుఁగును. ప్రజ లనుభవించు టెఱుగుదురు. దండించునప్పుడు రాజు తన మనసులోననుభవించి యుటెయును విధింపవలెను. లేకున్న నిహమున జననిందయుఁ బరమున నధమలోకమునుఁ బ్రాప్తించును. ఒక్క చేతిదెబ్బ నీకింతటి నొప్పుఁగూర్చిన దే? ప్రజ లనుభవించు కఠినశిక్ష లెంత కష్టతమములో యూహించుము.

నేనాజ్ఞాపించు కాలము మఱొక్క ఘడియలో గడచిపోనున్నది. ఇఁకపై నేను మనవి చేసికొనుచుందును; నీవనుగ్రహించి యాజ్ఞాపించుచుందువు; ఇంతదనుక నేను తండ్రిని; నీవు కొమరుడవు. ఇఁకముందు సామాన్య జనులవలె నేనును నొక సేవకుఁడ; నీవు రాజవు. కఱపవలసిన విషయములలో నొక్కటియైనది. ఇంకొక్కటి గలదు.

నీయన్న కొమరుఁడగు తిరుమల రాయని, నీ సహోదరుఁ డగు నచ్యుత రాయని రాజనీతి ననుసరించి నిర్బంధములో నుంచితిమి. నీవు పట్టాభిషిక్తుఁడవైన తోడనే వారిని వెలువరించుట నీ యౌదార్యమును వెల్లడించును. కాన నాయిరువురకును గౌరవజీవనార్థము కొంత దేశము నొసగి చంద్రగిరిని వారికి నివాసముగ నీయుము" అని పలికి తిమ్మరుసు నూరకుండెను. శ్రీకృష్ణరాయలు చేతులు జోడించి "అప్పాజీ! మీయాజ్ఞ శిరసావ

హించుటలో నెప్పటికైనను మీకు గొమరుడనే" అని యా పరవశుడై పలికెను.

"కుమారా! లెమ్ము. అభిషేకమునకు సమయ మాసన్నమైనది. పోవుదమా"? అని తిమ్మరుసు పలికెను. తిమ్మరుసు ముందును రాయలు వెనుకను నై తండ్రికొమరులవలె నాస్థానమంటపమున కరిగిరి. వేదోక్తవిధిని బట్టాభిషేకము జరిగి రాయలు రాజయ్యెను.

తక్షణమే తిరుమల రాయలను, నచ్యుతరాయలను చంద్రగిరిదుర్గమున కనిపి రాయలు తన యౌదార్యమునకు మెఱుగు వెట్టికొనెను.

II

తిమ్మరుసు—ఈ పూర్వ దిగ్విజయయాత్ర నిక్కముగ నపూర్వము. ఉదయగిరి ముట్టడియందు బదునెనిమిది మాసము లొక్కబిగువున దేవరవారు గజపతిసేనలతో ననిసేయుటయు దుర్గము గైవసము సేసికొనుటయు. మెచ్చుకోలునకు దగిన విషయములు.

రాయలు—మామాట కేమిగాని మీరు కావించిన కొండవీడు ముట్టడితో గజపతికి చిట్టుడుకు నీరైన పుట్టని గలిపట్టినది. అద్దంకి, వినుకొండ, నాగార్జునకొండ, తంగేడు, కేతవరము, కొండవీడు, ఈ సీమలన్నియు దమరు వశము సేసికొనుటతో గజపతి కాయువు పట్టులు సడలిన వన్నమాట.

ఆంధ్ర తేజము.

తిమ్మరుసు—దానికేమి? కొండపల్లి ముట్టడిలో గజపతి సతీ
మణి యొక్కర్తె దేవరవారికిఁ జిక్కినదఁట, నిజమా?

రాయలు—అవును. చిక్కినది. మేము చెఱగొన్న గజపతి
బంధుగులనెల్ల విజయనగరమునకు బంపివేసితిమి.

తిమ్మరుసు—బయలుదేఱినపని పూర్తియైనది. ఇఁక మనము
నగరము సేరికొందము. మన మిరువురము నొకేసారి
నగరమున లేకుంట శ్రేయస్కరముకాదు.

రా—అప్పాజీ! కటకము వశమైననే దప్ప మాకు నిద్దుర
పట్టదు. అది కావించి మఱియు మనము నగరము
సేరుదము.

తి—దేవరవారి సేనలు తఱిగిపోయినవి. విశ్రాంతిలేని యీ
ముట్టడులలో మనవీరులు నశించినంతవఱకు నశింపగా
మిగిలిన వారైనను మెత్తబడిపోయిరి. మూల బల
సాహాయ్య మవసరము. నగరమున కరిగి వలసిన రీతి
సన్నద్ధమై వత్తము. రండు.

రా—తమరరిగి సేవలు కూర్చుకొని రాగలరు. మేమీ
లోపల సాగుచుందుము.

తి—దేవరవారికిగూడ విశ్రాంతి యవసరముగదా?

రా—అది కటకవశముతోడనే పొందదగినది.

తి—కాని యది కష్టసాధ్యము. మనము కైవసము
సేసికొన్న దుర్గముల విషయములో నందురా?
గజపతి కందుల స్థానబలము లేదు. కటక మం
తని రాజధానియు, నివాసము నగుటచే నతని

కందు స్థానబలమున్నది. బలభద్రపాత్రుఁడు, మురారి పాత్రుఁడు మొదలగు పదునాలుగురు పాత్రులును గజపతికి బెట్టనికోట. వీరి పరాక్రమ మజేయము. మన మరుగ వలసిన మార్గ మందురా? దుర్గమమును నపరిచితమును.నామనవి యాలింపుఁడు. ఇంతటితో మనము నగరము సేరికొందము.

రా—అప్పాజీ!మీ కెన్నడును మే మెదురాడి యెఱుగము.మన్నింపుఁడు. మీరరిగి—

తి—రాయలవా రిన్నిరణములలోఁ బాల్గొని యున్నప్పటికిని దనివియు నలసటయుఁ జెందకున్నవారు. అది తమకు సహజము. నేనును. దాని నగ్గింతును కాని చిన్న పామునకైన పెద్ద కఱ్ఱతోడనే తాడన మవసరము. అదియు సమయమెఱిఁగి సేయుట సమంజసము. కటకమున కీబిగువునఁ బోరాదు.

రాయలు— సమయమిదియేయని మాయంతరాత్మ వేగిర పెట్టుచున్నది. మన్నింపుఁడు'. అనిపలుకుచు లేచెను. రాయలువేసిన సంకెలలు తిమ్మరుసునకు విదిలించు కొనరానివయ్యెను. బహుకష్టమున దిమ్మరుసు నగరో న్ముఖుఁడయ్యెను.

రాజసేవకుల పాట్లెప్పుడును నింతియే! ధర్మమునకు బద్ధమైనవాక్కు చెప్పక తప్పదు. అది ఱేఁడొప్పకున్నచో నూరకొనియుండక తప్పదు. అయినను "హితం మనోహారిచ దుర్లభం వచః". ముఖప్రీతికిఁబోక హితము కలుపువారుదుర్ల

భులు కావుననే తిమ్మరుసు మహామంత్రి తానోపినంతదనుక తేనికి హితముపదేశించెను. తనకు వశముతప్పినది; రాజు నానతి కడవరానిదైనది; తోడనే తాను రాజాజ్ఞ నిర్వహించుటకై బయలువెడలెను. తిమ్మరుసంతవాని కిట్టులయ్యెను. తక్కొరులమాట నెన్ననేల? రాయలముందు నిలిచి చేతులు నలిపికొనుచు వంగివంగి "చిత్తము చిత్త" మని బ్రదుకు సామాన్యమంత్రికాఁడు తిమ్మరుసు.

కృష్ణరాయని తండ్రియగు తుళువ నరసింహరాయలు పేరునకుమాత్రమే రాజైయుండగా సర్వమునుదానై సామ్రాజ్యము నొక్కచేఁ ద్రిప్పుచు వచ్చిన మకుటములేని మహారాజు తిమ్మరుసు.

సవతితల్లి 'తిప్పాంబ' శ్రీకృష్ణదేవరాయలకు బాల్యమున విషప్రయోగము సేయింపఁ దలఁచినప్పుడది తెలిసికొని రాయలు ప్రాణములనుఁ గాపాడి పెంచి పెద్దజేసి సామ్రాజ్యమును రాయలచేతబెట్టిన మహామంత్రి తిమ్మరుసు.

నాఁటినుండి నేఁటిదనుక రాయలు 'అప్పాజీ'యనిపిల్వగా దఁయూచి యందికొను గురూత్తంసుఁడును, బ్రజలకష్టము లిట్లుండును గుర్తించుమని యూచి రాయల చెంప పగులగొట్టిన శిక్షకుఁడును, తిమ్మరుసు.

నేఁటి కేయాంధ్రరాజులునుసలిపియెఱుఁగని దిగ్విజయ యాత్రలను గృష్ణదేవరాయలచే సలిపించు సూత్రధారి తిమ్మరుసు.

కావున తిమ్మరుసు రాయలకు సాహసించి నీతిగఱప

వలంతియే. కాని రాయల బలసమర్థతలయందు తిమ్మరుసు నకు నమ్మకము మిక్కిలి.

రాయ లసహాయశూరుఁడు; పలికినంత చేయనోపిన సమర్థుఁడు; సాముగరిడీల నారితేరిన చేయి; ఉదయ సాయంలందు రెండుచేతులసఁదున రెండు నిండు బియ్యపు సంచులిరికించుకొని కోటగోడలపై ముమ్మాఱు పరువెత్తుచుఁజుట్టిన మహాబలవంతుఁడు.

ఇట్టి కృష్ణరాయలకు తిమ్మరు సేమాత్రము పిఱికి మందు వ్రాయుటకును వీలు లేదు

తిమ్మరుసు విజయనగరమునకు మొగమై చనసాగెను. రాయలు సేనలు గొలిచిరా కటకమునుఁగూర్చి బయలువెడలెను.

రాయల సేనావారము ఘోరారణ్యముల నుండి చొచ్చుకుని పోవలసివచ్చెను. అవి దుర్గమములు. కాంద్రుకాంద్రుమని బొబ్బలువెట్టుచు పాఱుచున్న పెద్దపులులు చూచుటకే భీతిగనుండెను. ఘీంకారములు సేయుచు తుండములెత్తి పరువెత్తు నేనుఁగుపిల్లలు మార్గమున కడ్డదగులుచుండెను. భయంకరంబైన పంచాననము ఁడవియెల్ల నదరునట్లు కొండగుహాలనుండి గర్జించుచుండెను. ఆ యీ వైపుల గ్రోతిమూకలును నడవిపందులును సేనలను రాచుకొని పోవుచుండెను. తప్పుకొందమన్నను నొక్కప్రక్క నడవిజాతి చెట్లును, వాని కల్లిబిల్లిగ నల్లుకొన్న తీవలును దట్టముగ నుండెను. మఱొక్కప్రక్క ముండ్లపొదలును, సాంద్రమైన పొదరిండ్లును

నెడ తెగనిదై యుండెను. మధ్య నొక్కరొక్కరు మాత్రము పోవుటకు దారియుండెను. రాయ లాదారినిబడి సేనలను నెట్లో నడపుకొని వచ్చుచుండ నడుగడ్డునను గజపతి సేన లెదుర్కొను చుండినవి. వానిని జయించుకొని ప్రయాణము సాగించుట రాయలకు దుస్తరమై యుండెను. శత్రుసేనల కడ విదారులు సుపరిచితములు. రాయలసేనకు కేవలము నడచుటయే కష్టము. అట్లయ్యును రాయల సేనలుక్కుతునుకలుగాన నెదిరి బలమును నుగ్గునూచము గావించి ముందునకు సాగుచుండెను. రాయలు సేనలతో కటకపరిసరముల కరుగునప్పటికి పదునుగురు పాత్రులు ను రాయల యాహార పదార్థముల నరికట్టిరి. సేన లడవిదారులంబడి నడచిన బడలికలు వాయ భుజించుటకైనను నాహార పదార్థములులేని దుర్గతిపట్టినది. ఏప్రక్కకుఁ బోవుదమన్నను జుట్టును పాత్రులబలమే.

సమరము సలిపి పాత్రులనోడించి యాహారపదార్థముల వశము జేసుకొందమన్నను సేనలకు గాసంతయైన నోపిక లేకుండెను. రాయలకు మనసులో మనసు లేదు. "అప్పాజీ! మీహితోపదేశము చెవినిఁ బెట్టమైతిమి. దానిఫల మనుభవించితిమి. గజపతియే మహాబలవంతుఁడు. అట్టివానికి పదునాఱుగురుపాత్రు లొక్కటియై వేలువేలు సైన్యములతోఁ బాసటయైనప్పుడు మీరులేకుండ మేము వానిని గెలుచుటకే వచ్చితిమా? మీ రదనపు సేనలగొని రానక్కఱలేదు. మాచెంత మీరున్న సంతసించి యుందుమే? బుద్ధిపూర్వకముగ మిమ్ములను మే మెడ గావించుకొంటిమి. నేఁటికి రాయలబుద్ధి మంత

బుద్ధియైనది." యని పరిపరివిధముల రాయలు తలపోయుచుండెను. తిమ్మరుసు రాకకై దారులు కాచికాచి రాయల కన్నులు కాయలుకాచెను. తిమ్మరుసు నామము రాయలకు సహస్రగాయత్రి యయ్యెను.

ఇంతలో నొక్క దిక్కునుండి కాఱుమబ్బులు గ్రమ్ముకొన్నట్లు లఖండసైన్యములు కదియవచ్చెను. "అది శాత్రుల సైన్యములై యుండబోలు? సన్నద్ధము గండ"ని రాయలు గంభీరస్వనము గావించెను.

సైనికులెల్ల కత్తులు ఝుడిపించి ఱొమ్ములువిఱిచి బారులుదీర్చి యుగ్రులై నిలువబడిరి. రాయల కన్నులు జేవురింతలకుఁ దొడఁగెను.

మూరురాయరగండనికి జయము! ఆంధ్ర సామ్రాట్టునకు జయము! అని మిన్నుముట్టు జయధ్వానములు రాయల చెవి సోకెను. అంతలోనే యా సేనల నడుమనుండి తిమ్మరుసు ముందునకు వచ్చెను.

రాయలకుఁ బ్రాణములు లేచివచ్చెను. "అప్పాజీకి నమస్కారము" లని పలుకుచు రాయ లెదురేగెను.

దేవరవారి సేనలన్నియు నేవీ? తగ్గినట్లు గాన్పించెడినేమి!" యని మహామంత్రి ప్రశ్నించెను. "గజపతి సేనలు తండతండములై వచ్చి మామార్గము నవరోధించి సేనలో గొంత భాగము నాహుతి గొన్నవి. తమపలుకు మన్నింపని దోసమునకు ఫల మనుభవించితిమి. అవిగో!

పాత్రుల సేనలు! చుట్టును గాచియున్నవి. మన యాహార పదార్థములు వెనుక చిక్కు పడియున్నవి. మీరు తెచ్చిన సేనా పరివారమును గొని యరిగి పదార్థములు తెచ్చినతప్ప నీసేనలు తేటికొననేరవు.'' అని రాయ లాతురత దోఁపబలికెను. తిమ్మరుసు చిరునవ్వు నవ్వెను. "రాయలవారి యూహ సమయోచితముగాదు. ఆహారపదార్థములు తేఁగల్గినచో గజపతి కోటను గ్రైవసము చేసికొన్నట్లు. ఆప్రయత్నమున కిప్పుడు సమయముగాదు. మేమిప్పుడు నగరమునుండి తెచ్చిన పదార్థములతో నీసేనలు తేటికొనగలవు." అని తిమ్మరుసు బలికెను. రాయలు ఖిన్నుఁడయ్యెను.

రా—మీరు తెచ్చిన యాహారములు సేనలకన్నిటికి బంచవలసి వచ్చినచో నెన్నిదినముల కవి సరిపడఁగలవు? మన ముట్టడి సమాప్తమగునంతవఱకు సరిపోఁగలవా?

తిమ్మ—ఏలముట్టడింప వలయును? ముట్టడించినను మనకిప్పుడు కటకము చిక్క నేరదు.

రా—అగుచో రాయ లసమర్థుఁడప్పాజీ?

తిమ్మ—సింహాకిశోరము భీతిల్లుచున్నదేమి? మీరు కత్తియెత్త బనిలేదు. గజపతిని దేవరవారి పాదముల చెంతకుఁ దెత్తుము. ఒక్కదిన మోపికపట్టుడు. ఇఁక మీరు విశ్రమింపుఁడు"

అని పలుకుచు తిమ్మరు సందుండి చివాలున లేచెను. ఆ మహామంత్రి శపథముతో నేకాగ్రమైన నిశ్చయభావము మాఱుమ్రోగెను. కొన్ని యడుగులు నడచి యేకాంత

మరసి తిమ్మరు సొక్క రాతిబండపైఁ గూర్చుండెను. ఆలోచ నామగ్నమైన యాతని చూపునకుఁ బ్రపంచమెల్ల గైవస మయ్యెను. ఉంకించి యొక్కసారి తిమ్మరుసు తలయూచు నం తలో రాజ్య తంత్రజ్ఞానము కదలబారెను. ఒక కొంతసేప టికి తిమ్మరుసు తొగరు పెదవులపై ముసిముసి నగవులు తొలకరించెను. ఇంతలో నాయన హృదయము నెఱిఁగిన గూఢచారి యాయన చెంతకేతెంచి నమస్కరించి నిలి చెను. తాళపత్రములు గంటమును దెమ్మని మహామంత్రి యాజ్ఞాపించెను. వేగులవాఁడవి తెచ్చి యిచ్చెను. తానా పత్రమునఁ గొంత వ్రాసి సమీప వర్తులగు లేకరుల బిలిచి తిమ్మరుసు తన వ్రాత ననుసరించి పదాఱు లేఖల వ్రాయుఁ డని నియమించెను. ఈ లోపుగ గ్రొంబట్టు దువ్వాలువలు కొన్నియు రత్నాభరణాదులు కొన్నియు నొక్కొక్క పెట్టె లో నింపించి వేగుల వానిచే బదాఱు పెట్టెలు సిద్ధపఱుపించె ను. లేకరులు వ్రాసిన యుత్తరము లొక్కొక్కటి యొ క్కొక పెట్టెలోనునిచి, తాళములువేసి రాయలవారి ముద్ర లునిచి, వేగుల వానిచెవిలో తిమ్మరుసేదియో యూదెను. గూఢచారి పెట్టెలుగొని బయలుదేఱెను.

III

అది రాజసభ. సాయుధులై నిలువబడిన సేనానులు నడుములనుండి వ్రేలాడు కత్తులపై చేతులాన్చి చక్రవర్తి వంకఁ జూచుచుండిరి.

ఆంధ్ర తేజము.

"నేనును నా యనుచరులును ప్రాణములు పోవుదనుక నిమ్మనుసరింతుము. కాదేని, తెగవేయుఁడు" అని యొక మహావీరుఁడు శపథము చేయుచుండెను. ఇట్లే వీరులనేకులు సంగరమునకు ప్రాణము లొడ్డుపలుకులతో సభయెల్ల దద్దరిల్ల జేయుచుండిరి.

మాండలికప్రభులు, మహామంత్రులు, రాజబంధువులు, నెల్లరును, ప్రతాపరుద్ర గజపతిమహారాజు సింహాసనమునకు నలువైపుల నుచితాసనముల గూర్చుండిరి. రాజు రాజస మొలుకు దృక్కులతో సభయెల్ల నవలోకించుచుండెను.

ఒక రాజసేవకుఁడు తటాలున సభాద్వారమున నడుగుపెట్టి, "దేవరవారికి జయము జయము. సభాప్రవేశమున కాజ్ఞయా?"యని యడిగెను. "అవశ్యము" అని గజపతి ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. సేవకుఁడు మఱలి వెనుకకరిగి వచ్చి మఱొక్కనివెంట నునిచికొని సభ ప్రవేశించెను.

"వీని నామము సంకల్పసిద్ధియఁట. వీఁడీ పెట్టెలు గొని పోవుచు దొరకినాఁడు. ఈపెట్టెలపై కృష్ణదేవరాయల ముద్రలున్నవి. మేను గాయములు చేసినను, వీఁడు నిజము చెప్పినాడు కాడు. తుదకెట్లో యథార్థము బయట పడినది. కృష్ణదేవరాయలనుండి పాత్రులయొద్ద కరుగుచున్నవాఁడట. ఎంతయత్నించినను దక్కిన వివరము లెంతమాత్రము దెలియలేదు. ఇవిగో వీనియొద్ద దొరకిన పేటికలు పదునాఱును."

అని రాజసేవకుఁడు పెట్టెలను ప్రతాపరుద్రగజపతి ముందునిచెను.

గజపతిమహారాజు మంత్రివంకజూచెను. మంత్రి లేచి ముందున కరిగి, పెట్టెల పైభాగములు పరీక్షించి "అవును, ఇవి యచ్ఛముగ శ్రీకృష్ణదేవరాయల ముద్రలే! ఇందులకు సందియము లేదు" అని పలికెను. "తెఱచి చూడుము" అని గజపతి వాక్రుచ్చెను! మంత్రి పెట్టెలన్నియు బగులగొట్టించి చూచెను. 'రత్నాభరణములును, విలువగలవస్త్రములను, నిందున్నవి. ఇదిగో ఉత్తరముకూడ నున్నది' యని యొక పెట్టెలోని యుత్తరమును గొని తనలో దానే చదువుకొనెను.

'మాండలికప్రభువు, శ్రీమతు భలభద్రపాత్రునకు కర్ణాట సింహాసనాధ్యక్ష శ్రీ సార్వభౌమ మూరురాయరగండ శ్రీకృష్ణదేవరాయలు ప్రియమున వ్రాయు లేఖార్థములు.

తమ లేఖాంశములు పిశదమైనవి. మన యొడంబడికననుసరించి యీ యాభరణ దుకూలము లంపుచున్నారము. అతనిం బట్టి యిచ్ఛుభారము మీపై నున్నది. తుదిదాక పైకి బొక్కక మెలఁగుకొనఁడు.

గ్రహింపుఁడు.

(ముద్ర) శ్రీకృష్ణదేవరాయలు.

మంత్రి రాజుదిక్కు దిరిగి "మహారాజా! పదునాఱుగురు పాత్రులకును నిట్లే యీ పెట్టెలన్నిటిలోను నుత్తరము లుండియుండును. లేఖాంశములు సభ చాలించినపిదప దెలుసుకోఁదగినవి." అని పలికి మిన్నకుండెను. రాజు "నేఁటిసభ ముగిం

తము" అనిపల్కి లేచెను. మంత్రియు రాజు ననుగమించెను. సభ్యులు సెలవు గైకొనిరి. మంత్రి గజపతికి రహస్యముగ లేఖాంశములు వినిచెను. మహారాజు ముఖము కళావిహీన మయ్యెను; శరీరము కంపించెను. ఆయన కేమియు దోఁచ లేదు. గజపతి— మహామంత్రీ! ఏమందువు?

మంత్రి—మాండలిక ప్రభువులు రాయలనుండి లంచములు గొని యింత స్వామిద్రోహము చేయుదురనుట నమ్మ దగినదికాదు. పాత్రులు విశ్వాసపాత్రులు.

గజపతి— నిదర్శన ముండగా సందియపడ నేల?

మంత్రి— అవును. దీనింబట్టిచూడ సంకోచింపనక్కఱలేదు. ఇట్టి భేదతంత్రములలో దిమ్మరుసుమహామంత్రిని మించిన చేయిలేదు. మేకపిల్లను సింగపుగొదమను నొక్క కొలనిలో నీరుద్రావించు నేర్పరి యతఁడు. తల్లియొడిలోనిపిల్లను విడదీయు మహాతంత్రజ్ఞుడతఁడు.

గజపతి—అవును. తిమ్మరుసులేక రాయలు లేఁడని గొప్ప ప్రతీతి. అగుచో ధనముగుప్పినచో దిమ్మరుసు వశమ గునేమో? మాయావిని మాయచేతనే నిర్జించవలయు నని రాజనీతి.

మంత్రి—అది దుర్ఘటము. మిన్నుమన్నేకమైనను మన సామ్రాజ్యము నెల్ల తిమ్మరుసునకు ధారవోసినను నాయన రాయలకెగ్గు దలపెట్టఁడు. రాయల కెగ్గేతలఁ చినచో తిమ్మరు సిట్టి సామ్రాజ్యము లెన్నియో

యార్జించియుండును. కాని యాయన యాదర్శములు మానవప్రకృతి కతీతములు.

గజపతి—పాత్రు లెదిరింగొలిచి నిలిచినప్పటికిని మనము పౌరుషముతో నిలిచి యని సేయుదమా? చేసిన గెలుపు సాధ్యమా?

మంత్రి—అదికల్ల. మన కాధార మెల్ల పాత్రులే. వారు లేనిది మనకు గెలుపురాదు

గజపతి—అగుచో, మనమిప్పుడు పాత్రులనే పిలిపించి ధనములు గుప్పుదమా? పాత్రులు రాయలకు వశమగుటయు నీమార్గమున నేగదా?అదియే యవలంబింతము.

మంత్రి—మన మింతవఱకు వారికి ధనములిచ్చియు సాయములు సేసియు, మనుచుట లేదా యేమి? ఎంతధనము గుప్పినను వారంతియే. వారి నెప్పటికిని నమ్మరాదు. ఈజాబులో వ్రాయబడినట్లు వారు నిక్కముగ తుది దాక పోక్కరు. వారిది నమ్మకపు స్వామిద్రోహము.

గజపతి—నిక్కమే. నేటికిని వారు చూపు నక్కవినయము లెంత మోహజనకములు?అగుచో, ఏమి చేయుదము.

మంత్రి—రాయలనే శరణమందము. గత్యంతరము కానరాదు.

గజపతి—ఎట్టిన్యూనత వాటిల్లుచున్నది? రాజరాజున కిది శోచనీయము.

మంత్రి—సార్వభౌమా! సమయము ననుసరింపవలయును. లేకున్న నింతకన్న ప్రమాదము సంభవింపదా?

గజపతి—అగుచో, కొలుతినే మనము శరణమన్నచో విను కొండ మొదలగు సీమలన్నియు మనము కోలుపోకుందుమే?

మంత్రి—అప్పుడింతోయంతో జయకాంక్షయున్నది.నాఁడు మనకున్న పాత్రులబలము మనకట్టి ధైర్యము నొసంగినది. ఇప్పు డాయాశ సంపూర్ణముగఁ దీఱినది కాన మనకు శరణమే శరణ్యమయినది.

గజపతి—అయినచో, రాయలు శరణమిచ్చునా?

మంత్రి—రాయలు రణధర్మములెఱిగిన మహావీరుఁడు;కోరిన వారికి దప్పక శరణమిచ్చును.

గజపతి—తిమ్మరుసది యామోదించునా?

మంత్రి--తన రాయలకు సార్వభౌమపదవి నెలకొల్పుటయె తిమ్మరుసునకు ముఖ్యముకాని మీపైన నేమైన కసి యుండునా?

గజపతి—అగుచో, నాలస్యమెందులకు? దానికే వలయు పద్ధతిని గఱపుము. శరణ మిచ్చుటయగాని కొనుట మన మేలుఁగను. ఏమిచేయుదుము? విధి బలాఢ్యుఁడు'అని గజపతి మహారాజు వాక్రుచ్చెను.

ఇంతలో నొక్క సేవకుఁడు ప్రవేశించి "దేవరకు జయము జయము ఇదిగో-" అని యొక లేఖను మంత్రిచేతికందించి యరిగెను.. మంత్రి దానిని విచ్చి చదివికొని "అమ్మయ్యా! రాజ్యలక్ష్మికి ప్రాణము దక్కినది. మహారాజునకు మానము దక్కినది" అని యొక్క నిట్టూర్పు పుచ్చెను. "ఎక్కడ

నుండి? విశేషములేమి?" యని గజపతి యాతురుఁడై ప్రశ్నించెను. "తిమ్మరుసు మహామంత్రులవారినుండి- నేఁటి నాయంతనము లోపుగవచ్చి సంధిషరతులు తేల్చికొనినచో మీ రాజ్యము మీకు దక్కును. కానిచో జేపేరణము ప్రకటింతుము" అని యిందలి విశేషము"లని మంత్రి పలికెను. గజపతి ముఖమునఁ దిరిగి తేజము తెక్కొనెను.

గజపతి—ఏమి? మహామంత్రీ! తలఁపులోనే దైవము ప్రత్యక్షమై శత్రువును శరణమును నీచతను దప్పించినాఁడు. ఇఁక మనము రాజసముతో నరిగి సంధి కుదుర్చుకొన వచ్చును. సంధికార్యము రాజులకు సహజము. సమంజసముగూడను.—ఎట్లు పోవుదము? క్రీడించి మేలెంచవలెను. సేనా సమేతులమై పోకున్న ముప్పు వాటిల్లునేమో?

మంత్రి—సేనల గొంపోవుట సంగరసూచన. మన మరుగునది సంధికార్యమునకు. రాయల మనస్సు సంధి కున్ముఖము గానిచో మన కీయుత్తరమే వ్రాయింపఁడు. సమరమే ప్రకటించియుండును.

గజపతి—అగుచో వారు పాత్రుల నేల చీలదీసిరి?

మంత్రి—లేకున్న మీరు సంధి షరతులకు వత్తురా? అందులకే చీలదీసిరి.

ఈ సంభాషణముతో ప్రొద్దు వ్రాలెను. గజపతి మహారాజును, మంత్రియు, సేనానియు, నశ్వము లవరోహించి బయలుదేఱి యరణ్యము ప్రవేశించిరి. నలుప్రక్కల రాయల

సేన లనంతములై కానిపించెను. గజపతి యదిచూచి మంత్రి సత్తమునితో, "పాత్రులు లేకుండగనే రాయలీ సేనతో జయము గొననోపువాఁడే. చూడు మీసేనా ప్రళయసాగరము" అని రిచ్చపడి పలుకసాగెను. "అవును. అది యట్టిద సంధి కలిసిరానిచో, నేఁడైన మనరాజ్యము మనకు దక్కుట కల్ల" అని మంత్రి పలికెను. రాయల సేన లుక్కు తునుకలని ప్రతీతి యని సేనాని పలికెను. ఇట్లనుకొనుచు వారు శిబిర పంక్తిదాపునకు వచ్చిరి. "రాయలవారి శిబిర మెక్కడ?" అని గజపతి యొక ఫణిహారి నడిగెను. ఆఫణిహారి వీరిని తేఱి పాఱ జూచుచుండెను. "మహామంత్రులవా రెందున్నారు? అని మంత్రిసత్తముఁడు వానిని తిరిగి ప్రశ్నించెను.

"సంధియా? - సమరమా?" యని యా ఫణిహారి యఱచి కత్తి ఝళిపించెను. మంత్రిసత్తముఁడు 'సంధి, సంధి' యని బదులుచెప్పెను. ఫణిహారి నమస్కరించి 'ఇదియే రాయలవారి శిబిరము. ఇందే మహామంత్రులవా రున్నారు." అని ప్రతివచన మిచ్చెను. వీరు లశ్వము లు దిగి నిలిచిరి. ఇది విని శ్రీకృష్ణదేవరాయలు మంత్రి సహితుఁడై శిబిరము వెలికివచ్చి వికసితాననముతో గజపతిని గాఁగిలించుకొనియెను. తిమ్మరుసు మహామంత్రి నూతనాగంతుకుల కుశల సంప్రశ్నములు గావించి శిబిరములోనికి గొనిపోయెను. రాయలనుగమించెను. ఎల్లరును నుచితాసనముల నాసీనులైరి.

తిమ్మరుసు— మా లేఖ గజపతి మహారాజుగారి కంది

సదా (అని మంత్రివంక జూచెను.)

మంత్రి—ఆ. అందినది. మీ యాదరమునకుఁ గృతజ్ఞులము.

తిమ్మరుసు—గజపతి మహారాజుగారు శ్రీ కృష్ణదేవరాయల వారితో బంధుత్వము గలిపికొన్నచో కర్ణాట కళింగ రాజ్యముల యైక్యము శాశ్వత మగును గదా యని నాయాశ.

మంత్రి—నిక్కము మహామంత్రులవారూ! అది మా మహారాజునకు గౌరవదాయకము. (అని గజపతి దగ్గఱకు దనయాసనము లాగుకొని కూర్చుండెను.)

గజపతి—(రహస్యముగా మంత్రిసత్తమా! రాయలు సద్వంశజాతుఁడు కాదని లోకవాదము. (ఆలోచించి) కాని ఒప్పుకొనక తప్పదుగదా? సరే యనుము.

మంత్రి—గజపతి మహారాజుగారిది ప్రశంసించుచున్నారు.

తిమ్మరుసు—శ్రీవారి కొమరిత తుషారమాణిక్యమణి కర్ణాట రాజ పట్టమహిషి కాబోవు కళలతో వెలయుచున్నదని వినికిడి. ఆమె రూప రేఖావిలాసములు రాయల హృదయ ఫలకమునకై నిలిచిపోయినవి కూడను. ఈ మా పరివారము పరిణయోత్సవ పరివారముగ మాఱవలయునని మా యూహ.

గజపతి—(మాన్పడి) "దుర్బుద్ధీ! శత్రువునకు గొమరిత నిచ్చు ప్రకారునిఁగ సలుపదలంచితివా గజపతిని?— (ఇంచుక విచారించి) ఓటిలో దలదూర్చితిమి. ఓకటి పోటునకు వెఱవనేల? సరే కాని మ్మనుము

ఆంధ్రతేజము.

(అని మంత్రితో రహస్యముగ బలికెను.)

మంత్రి—మహా మంత్రులవారెట్టి ప్రశంసనీయమగు నూహ గలిగినారు? కృష్ణ దేవరాయలవంటి మహారాజునకు, రసికునకు, భార్య కానోపిన మా రాజకుమార్తె ధన్యతమురాలు.

తిమ్మరుసు—ఆ మహారాజ్ఞి యిఁకపైఁ జక్రవర్తిని. రాయలు చక్రవర్తి. గజపతీంద్రుఁడు సామంత రాజవతంసమై యల్లునకు గప్పము లప్పనము సేయుచుండవలయును.

మంత్రి—(తనలో) మా మహారాజునకెట్టి న్యూనత సంభవించుచున్నది. (గజపతి వంకకుదిరిగి) రాజా! ఏమందము" అని రహస్యముగ నడిగెను.

గజపతి—ఏమందము. సరే యందము. అనిమంత్రి చెవిలోఁ బలికెను.

మంత్రి—(ప్రకాశముగ) అల్లురకు గాళ్ళు కడుగుట తోడనే వారికి మామలు సామంతు లగుదురు. ఇందు క్రొత్తయేమున్నది?మా మహారాజు దానిని మిగుల యొప్పిదమనుచున్న వారలు.

తిమ్మరుసు—(నవ్వి)కాదా మఱి?—ఇదిగో సంధి పత్రము. దీనిపై ప్రతాపరుద్రులవారు ముద్రనునుచ ప్రార్థన" అని పత్రము నందించి ముద్రింపించి కైకొనెను.

తిమ్మరుసు కోరికపై గజపతీంద్రుఁడు, మంత్రి, సేనానియు నాఁడట విందులు గుడిచి చనిరి.

రాయలు—అప్పాజీ! ఇదియెల్ల విడ్డూరము గొలుపుచున్నది. నిన్నటి యుదయమున మాస్థితియేమి? నేఁటి యీపరి

రాయలు - తిమ్మరుసు.

వర్తనమునకు గారణమేమి?

తిమ్మరుసు—విధిబలము—రాయలవారి సంకల్పబలము.

రాయలు—అప్పాజీ మేధాబలముకాదా? అప్పాజీ లేని రాయలెట్టివాఁడో నిన్న తెలిసినది. అప్పాజీగల రాయ లెట్టిఁడో నేడు తేలినది.

తిమ్మరుసు—రాయలవారు పొరబడుచున్నారు. రాయలు లేని తిమ్మరుసు మాత్రము నిరర్థకుఁడుకాఁడా! తావి లేని పూవెందులకు? ఇనరస్మి లేని రతన మెందులకు? మీరసికత మీఁదనే యష్టదిగ్గజముల యంద చందము లాధారపడినవి. మీ యాదర్శములోనే ఆంధ్రత్వము జీవవంతమైనది. మీ భుజబలమునందే యాంధ్రదేశబాలిక జోకొట్టఁబడుచున్నది. మీతోనే దేశమునకు, జాతికి, భాషకు, సంఘమునకు నవజీవ నోదయమైనది''

రాయలు—పోనిండు. ఇట్టి రాయల బ్రదుకెల్ల తిమ్మరుసు వారి కనుసన్నపై నాధారపడిన దందుము. అది యొప్పుకొనక దప్ప దప్పాజీ! జన్మ శతములకైన మీ ఋణము మేము తీర్చికొనఁజాలము.

తిమ్మరుసు—మహారాజా! ఇది సేవకవృత్తి. నే కావించునది సేవక ధర్మము. ఇందంత ప్రశంసనార్హమైన విశేష ము లేదు—ప్రొద్దుపోయినది. విశ్రమింపుడు. నే నరిగెదను.'' అని తిమ్మరుసు బయలుదేఱెను.

రాయలు విశ్రమించెను.

పద్మిని.

అల్లాయుద్దీన్—అమాత్యా! ఆ కనబడు నగర మెద్ది?

అమాత్యుఁడు—అది చిత్తూరు. మీవారు రాజ్యమునకు రాజధాని.

అల్లా—ఱేఁ డెవరు?

అమా—ఱేఁడు మహారాణా లక్ష్మణసింగు. అతఁడు బాలుఁడు. అతని పినతండ్రి భీమసిం గిపుడు రాజ్యము బరిపాలించుచున్నాఁడు.

అల్లా—అటులనా? అతనినామము మాకు సుపరిచితము. అతఁడుమహారాణాలలో గొప్ప పేరుగల బిరుదు. ఈ నగరమున వెన్నెలకుప్పలవ్రాలె భాసించు హర్మ్యములు గాఁచినంతనే వాని ప్రాభవము కన్నుల గట్టినట్లున్నది. మన ఢిల్లీనగరమునుగూర్చిన గరువము నాకు నేటితో సమసిపోయినది. ఇప్పటికి మనము వశము గావించుకొన్న యుత్తర హిందూస్థాన మంతటిలో నీ పాటినగరము లున్నవా యని సంకోచము కలుగుచున్నది.

మంత్రి—అవును. అది నిజము. పాదుషా వార లీరాజ్యము గూడ జయించినచో శ్రీ వారికీర్తి షోడశ కళాపూర్ణము గాఁగలదు.

పద్మిని.

అల్లా—కాని భీమసింహుఁడు సార్థక నామధేయుఁడు. అతని గూర్చి ననుబోలె నీ వెఱిఁగియున్నచో నిట్లాడియుండవు. ఈసారికీ ప్రయత్నము వదలిపోవుదము. మనము బలముఁ మిగిలి సమయమెఱిగి యతనిని నిగ్రహింతము.

అమా—భీమసింహుఁ డట్టివాఁడని నాకెఱుకయే! కాని వాని భార్య పద్మిని జగదేకసుందరి యనియు మీకామెను గైకొనఁ గోర్కి గలదనియు నిదివఱకు తమకు తెలిపియుండిరి. అందులకై నే నిట్లంటిని.

అల్లా—అవును సమయమునకు జ్ఞప్తికెలయించితివి. మే మామెను గైకొనితీరవలయును. కాని మేము రాణాను నిగ్రహించి యామెను సంపాదించుట కల్ల. ఒండొక తెఱగరసి నీవే యుపదేశింపుము.

అమా—పాదుషావారి పలుకు సమంజసము. ఒండొక విధమున నే ర్కార్య మాచరణీయము. దండనీతి చివరిది. సామదానభేదోపాయములఁ తొలుత ప్రయత్నింతము.

అల్లా—సామమున మనకు ఫలించున దేముండును? "నీ భార్యను మాకర్పింపు"మని సామమున మేమడుగుట యొప్పిదమా? అతఁడది యొప్పుకొనుట యొప్పిదమా? ఈ రెండును సామమున జరుగదగినవికావు. దానమను నది సామాన్యులవిషయమున ప్రవర్తించును. ఈ దృశమైన రాజ్యాధినేతకు మన దానరాసులు తృణప్రాయములు. ఇఁక భేదమన్నచో ననుకూలదాంపత్యము

నెడల నిరర్థకమైనది. ఈ మూఁడును ప్రకృతమునకు సాధనోపాయములు గానేరవు.

మంత్రి—భీమసింహు నెడల నివి ప్రవర్తింపవని నేనెఱుఁగుదును. పద్మినిపట్ల నేసాధనీయములు. స్త్రీహృదయము మెత్తనిది. ఏరీతి మలచిన నారీతి వంగును. రహస్యముగ రాయబారమంపి సామమున బోధింపింతము. అంగనల మనస్సు సౌందర్యమునకు వశమగును. గాన సుందర వస్తు సముదాయదానముచే వింతఁగొలుపుదము. ఈ రెండుపాయములును నాదంపతులకు భేదము గొలుపుటలో బరిణమించును.

అల్లా—అమాత్యా! ఇది బాగుగనున్నది. ఇందుల కనువగు రాయబారినిఁ బేర్కొనుము.

అమా—అంతఃపురప్రవేశమునకుఁ బురుషులు పనికిరారు. అఁట వనితలే తగినవారలు. అదియునుఁగాక "బలం బలేన సాధితం" కాంతను కాంతయే కలంచ గలుగును. అందును నిట్టి వ్యాపారమునందు దాసీజనులు తగుదురు. కాన నొక్కమగువను మణిభూషలిచ్చి పనుపుదము.

అల్లా—ఆలస్యము వలదు. పద్మిని పతివ్రతల కాదర్శమని ప్రసిద్ధి. ఆమెమనసు నొవ్వకుండ లోబఱచుకొను చాకచక్యము గలదాసినిజూచి మఱియుం బంపుము. ప్రయత్నము సఫలమగువఱకు మన మిచ్చటనే సేనలతో విడిసి యుందము. అనిపలికెను.

ప ద్మి ని.

"చి త్తము! పనివినియెద"నని మంత్రిస త్తముఁడు బయలు దేఱి చనెను. అల్లాయుద్దీన్ ఆలోచనలో దిగెను "ఉ త్తర హిందూస్థానమంతయు మాకు వశమగుట యొక్క యెత్తు. పద్మినీదేవి పట్టుబడుట మఱొక్క యెత్తు. కామినియై యిట్టి సామ్రాజ్యమునకు రాజ్ఞిగాఁ దలచునో! పతివ్రతయై మాన సంరక్షణమునం దభిమానము వహించునో! ఇది యిప్పుడు తేలవలసి యున్నది.

అంగీకరింపనిచో ఆలము దప్పదు. అంగనకై యధర్మ యుద్ధమున దిగి జననాశము గావించుకొనుటయా? లేక యూతలఁపే వదలి యూరక మగిడిపోకయా? ఏదియొప్పిదము. (ఆలోచించి) దాసిని బంపుటతో గార్యరంగమున నొక్క యడుగు వేసితిమిగదా! ఇఁక బద్మినినుండి ప్రతికూలవచనము వచ్చిన తరువాత ఢిల్లీపాదుషా తలవాల్చుకొని తిరిగిపోవుట యధమ కార్యము. ఉచితమునకో యనుచితమునకో మొగ్గితిమి. ఇది సాధించి తీఱెదము."

అని అల్లాయుద్దీన్ విమర్శించుకొనుటతో నాఁటేయి గడచెను.

అంత మంత్రిపుంగవుఁడు ప్రవేశించి "పాదుషావారికి జయము. దాసి తిరిగి వచ్చినది. ప్రయత్నము ప్రతికూలమైనది. కర్తవ్యమాదేశింపుఁడు" అని కోరెను. తేఁడది విన్నతోడనే యప్పటి ప్రాగ్దిశలోని యరుణకాంతితో ఢిల్లీపాదుషా ముఖకాంతి మైత్రినెఱపెను. ఆయన కన్నులలో రెండు భానుమండలము లుదయించెను. "నేఁడే రణము. చిత్తూరుకోట

వల్ల కాటిదిబ్బ కావలయు. పద్మిని పాదుషాకు వశముగావలయు. లేదా మీ ప్రాణములు చిత్తూరున కర్పింపవలయును. సన్నాహము సల్పుడు వచ్చుచున్నా"మని అల్లాయుద్దీను మండిపడియఱచెను. మంత్రి వణకిపోయెను. మంత్రిసత్తముఁడు పని విని సేనాప్రవాహమును జిత్తూరుపైకిఁ ద్రిప్పెను.

II

భీమ—దేవీ! కార్యము మించి వచ్చినది. ఈమాఱుకూడ జయము పాదుషానే వరింపనున్నది. కడచిన యుద్ధములో మనకుఁ బ్రాప్తించిన యపజయము సందర్భమున ధనరాసులు లంచములిచ్చి చిత్తూరును రక్షించుకొంటిమి. ఈసారియా ప్రయత్నము విఫలమైనది. "ఈ మహారణము పద్మినికొఱకుఁగాని సొమ్ములకొఱబడి గాదు." అని యామ్లేచ్ఛుఁడు పలికి ధనములు త్రిప్పి వేసినాఁడు.

పద్మిని—ఈపని నేను మున్నే కావించితిని. దాసి రత్నాభరణములుదెచ్చి నామనసు వశముచేసుకొన దలచినప్పుడు నే నాయాభరణములు ద్రిప్పి కొట్టలేదా?

భీమ— నీవది కావించుటలో పాతివ్రత్యమున్నది. అతఁడది చేయుటలో పరకాంతాభిలాష యున్నది.

పద్మిని—అయ్యో! చిత్తూరులక్ష్మి యీరెండు యుద్ధములతోనే కళదప్పి నిలిచియున్నది. ఈ గండముగడచి యీమెయెప్పటికేని తెప్పిరిల్లని మనకానందము నొస

గునేమో! యని యాస వహించియుంటిని ఆదియును వమ్మయినదా? ఇది దుర్భరము.

భీమ—కాని యది తప్పుట కొక్క మార్గము దొరకినది. "పద్మిని నొక్కసారి చూపినచో జిత్తూరును వదల గల"నని యతఁడు రాయబార మంపినాఁడు. అది యంగీకరించుటకు సిగ్గై ప్రత్యుత్తరమీయక మేమిటు వచ్చితిమి.

పద్మిని—పాదుషా కంటబడి పద్మిని పాప పంకిలము కానోపునా? ఇది జరుగనేరదు.

భీమ—తొలుత మేమును నట్లే తలఁచితిమి. నేఁటివఱకదృష్ట దేవతకు దూరగులైనను రసపుత్రులు మాన రక్షణమునఁ గొఱఁతవడు కర్మము పట్టలేదు.

పద్మి—ఎప్పటికినిఁ బట్టఁబోదు.

భీమ—కాని నేటికి పాదుషా వ్యాజమున నది కలుగనున్నది. నిన్నాతుచ్ఛుఁ డవలోకించుట కేని మన మంగీకరింపనిచో మన కాసన్నములగు ప్రమాదము లూహించుటకైన భయంకరములు. వంశానుగతమై మనకు కీర్తి తెచ్చు చిత్తూరుపురలక్ష్మి పాదుషా పాద తాడనమును బొందుటయొకటి. అంతఃపుర కాంతలకు మాన ప్రాణములకు హాని సంభవించుట యొకటి. ఇంకనుఁదలపఁ గూడని చెట్ట చెయిదము లెన్నియేనిఁ గలవు. నిన్నతఁ

డుచూచి పోవునట్టి కొద్దిపనితో నీప్రమాదములు కడవవచ్చును గదా యని నా యాస.

పద్మిని—రసపుత్రులు పరాక్రమ జీవనులు గాన నిప్పుడు గాకున్న నెప్పుడైన పాదు షా నుండి స్వారాజ్యమును సంపాదించుకొనలేక పోరు. కాన రాజ్యము వానిదగుటకల్ల. తప్పివచ్చినచో జిశ కాహుతి యగుటకై నేనిదివఱకే కాంతల నాయితపఱచితని. కావున మా మాన సంరక్షణమునకు భంగ మేనాఁటికిఁ గలుగఁబోదు. మేమట్లు ప్రాణములు గోల్పడినచో నతనికి నా దర్శనమైన లభింప దనియేకదా తానీ సంగరమున జయ మొందఁ గలిగియు నిట్టి సంధి రాయబారము నంపినాఁడు.

భీమ—అది నిజమే కాని గోరఁ జిదుమఁ దగిన యల్ప విషయమును గొడ్డంటఁ బగుల వేయనేల? నిన్ను జూపినఁ జాలు, రాజ్యము దక్కును. మానమును దక్కును. ఇందులకే సిగ్గిలుచు నిన్ను గోరుచున్నాము.

పద్మిని—అగుచో నా పాపి కనుపాపలలో బద్మిని ప్రత్యక్షముగ నిలువవలె ననియా రాణావారి తలఁపు. చిత్తూరు రాజేశ్వరి కెట్టి తలవంపు.

భీమ— పోనిమ్మ. నీ ప్రతిబింబము నొక్క ముకురమున గాంచి యతఁ డరుగుగాక! రసపుత్రుఁడనై మీవారు రాజ్యమునకు మహారాణానై సతీమణిని బరపురుషు

నకు, అందునను దురుష్కునకుఁ, జూపింప నొప్పు
కొనుచుండగా నీకీ సందియమేల తన్వీ!''

అని భీమసింహుఁడు పద్మిని మనమును బహు ప్రయత్నమున నొడంబఱచెను. అనంతరము పాదుషారాయబారినిబిలిచి భీమసింహుఁడు తన యంగీకారమునుఁ దెలిపెను. అది విని పాదుషా స్వల్ప పరవారముతో భీమసింహుని మందిరమున జెక్కులు కట్టుకొని ప్రవాలెను. తెర మఱుగున బద్మిని రమణీయ భీషణాకృతితో నిలిచెను. పాదుషా యొకరుఁడు మాత్రము తెర యీవలి కడుగు వెట్ట ననుమతింపఁబడెను.

తోడనే పద్మిని భీమసింహుని తెరచాటునకుఁ బిలిపించెను. "పాదుషా వంటయింటి కుందేలై నాఁడు. మోసమును మోసముచేతనే భంజింపవలయును. వాని రక్తమును జవిచూచుటకై నా కటారు కదలువాఱుచున్నది. పాదుషాతోడి యొడంబడికకు నిచ్చగించిన వారలు మీరు కాన మీ యనుమతి వేడుచున్నదాన" నని పద్మిని ప్రాణేశ్వరునిఁ బ్రార్థించెను.

భీమసింహుఁ డొకఱాయివ్రాలె నిలిచెను.

భీమ—సుందరీ! అధర్మమునకే యిచ్చగించుచో రసపుత్రుల కెన్నఁడో ప్రపంచమెల్ల వశమై యుండెడిది. ఇట్టి యవకాశములు మనపూర్వుల కెన్నియో లభించినవి. కాని వారికాత్మగౌరవ మడ్డుదగిలినది. ధర్మమార్గము దారితీసినది. మేమావంశమునఁబుట్టి వారికీ రిక్తకళంక మాపాదింతుమా!

నిన్నతఁడు చూచుటకు మన మియ్యకొనుటయే యొక మచ్చ యనవచ్చును. ఈ సందర్భమున నితని నిట్లు గావించి నచో జరిత్రలలో యనయపకీర్తి మఱియు నాయతమైపోదా? వలదు! రసపుత్రవంశమునకు గళంకము నాపాదింపవలదు!" అని భీమసింహుడు వారించెను. పద్మినియుద్రేకము నిరాలంబమయ్యెను.

తుదకామె యెట్లో ముకురమున కెదుటనిలిచి ముకుళితముఖయై లోనికరిగెను. జగన్మోహనమగు పద్మిని రూపలావణ్యములు నిలువుటద్దమునఁజూచి పాదుషా మోము వికసించెను. అతఁ డుత్సాహముతో మందిరము వెలువడెను. భీమసింహుఁ డవనత వదనుఁడై పాదుషాను వెంబడించెను.

"మహారాణావారు నా కిఁక మిత్రులుగాన మా శిబిరమున కరుదెంచి మాకు విందైచనినచో బరస్పరమైత్రి బిగువు కాగలదు." అని ఉల్లాయుద్దీను పలికి రాణాను వెంట గైకొని పోయెను.

III

భీమ— మోసము! మోసము! డిల్లీ పాదుషా కిది తగనిది. ఒండొక మగనాలిపై మరులుగొని రణమునకు దిగుటతో మీ యధర్మము మొలకలెత్తినది. కుటిలమతులై నమిుంచి విందని పేరువెట్టి పిలిచి యొంటరి జేసి చుట్టు ముట్టుటతో నధర్మము పండి పోయినది. అల్లాయుద్దీను పాదుషావారి కిట్టి తొంగ

తనము హేయమైనది. తప్పిదులైన మీరే మా మం
దిరమునఁ జిక్కినప్పుడు వదలిపుచ్చినట్టి మమ్ము మోస
మునఁ జెఱబెట్టుట మహాపాపము.

పాదుషా—ఈ ధర్మపన్నములతో మాకు పనిలేదు. పద్మిని
నొసంగెదవా? లేక ప్రాణముల గోలుపోయెదవా?
తేల్చి చెప్పుము. చేయి కాలిన మీఁదట నాకులకుఁ
దడవనేల?

భీమ—ఆలిని శత్రువునకు జేతులార నిచ్చుటకంటె ప్రాణ
ము లర్పించుట రసపుత్రునకు గౌరవ ప్రదము.
నన్ను మీ యిచ్చవచ్చినరీతి గావింపుఁడు. కాని
యందుచే మీకుఁ గలుగు ఫలము సున్న. పద్మిని
శరీరమును స్పృశించుట కలలోనిమాట.

పాదుషా—ఆటులనా! ఇప్పుడే చిత్తూరునుండి వార్త వచ్చి
నది. పాపము నీప్రాణముల రక్షింపఁదలఁచి పద్మిని
నన్నుఁజేరరా సమ్మతించినది. ఏఁడువందలమంది చెలి
కత్తియలు వెంటఁగొలిచిరా ఢిల్లీరాజ్యలక్ష్మికిఁ గాఁ
బోవు సహపత్నియై యామె వచ్చుచు న్నదఁట.
నీమనమెఱుఁగఁగోరి యిట్లిపుడు ప్రశ్నించితిమిగాని
కార్యమెల్ల కరతలామలకమైనది. ఇఁకపై రసపుత్రాం
గనల మానరక్షణములఁగూర్చి యుపన్యాసములు
కట్టిపెట్టుము. అని పలికి పాదుషా యుత్సాహముతో
చెఱసాలవదలి వెలి కరిగెను. సేవకులు ద్వారము
మూసి తాళములు బిగించిరి.

ఆంధ్రతేజము.

భీమసింహుని మన మాందోళనములో మునిగెను. "పద్మినియా? పాదుషాను తనకుతానై కోరివచ్చుటయా? ఇది యసంభవము. ఏకాంతముగ పాదుషా గడికండలు గోయ నెంచి మాయనుమతిలేక వెనుకాడిన పద్మిని, నాయర్ధాంగ లక్ష్మి, యట్లొనర్చునా? దీనిలో నేదో మిషయున్నది. ఠీవును వున్నది. ఏడువందల చెలికత్తెలు వెంటవచ్చుచున్నారఁట! మాయంతఃపురముననున్న కాంతల నందఱ లెక్కించినను నీ సంఖ్యాపూరణముకాదే? అట్టిచో నీవింతయేడ?" అని భీమసింహుఁడు తలపోయుచుండెను. ఇంతలో గవాటములు తెఱవఁబడెను. అల్లాయుద్దీను హర్షపులకితుఁడై ప్రవేశించి "ఇంక నీవు చిత్తూరుత్రోవను వెదకుకొనవచ్చును. పాదుషాకు పద్మినీదేవి వశమైనది." అని పలికి గిరుక్కున మరలిపోయెను. భీమసింహుఁడు వెలికివచ్చెను. అతని కంటికి నొక్కసారిగ నేఁడువందల మేనాలు గోచరించెను. అందలములఁ గ్రిందదింపి చాకలివాండ్రొక్కొక్కదాని ప్రక్క నెనమండుగురు చొప్పున నిలువబడియుండిరి. ఇదేమివింత?యని భీమసింహు డొక్క శిబికను సమీపించెను.

ఒకచాకలివాఁడు—(నమస్కరించి) "రాణావారికి జయము. మేము చాకలులము కాము. సైనికులము. అందలము లోనివారుస్త్రీలుగారు, రసపుత్రవీరులు. అదిగో! యా మందిరమును బ్రవేశించిన పద్మినీదేవి విగ్రహము దేవరవారి సేనాని వీరసింహునిది. ఈ శిబికలలోనివారు

పద్మిని.

వెలికిరాకముందు మీరు పరిసరము దాటవలయును. తమ పంచకల్యాణి కంటనీరు గార్చుచు శ్రీవారి రాకకై బయట నిలిచియున్నది.

భీమ—సరియే! మా మహారాణి యెక్కడ?

చాకలి—చిత్తూరు కోటలో, నంతఃపురమున—

భీమ—కొమరుఁడు కుశలమా? అతఁడెక్కడ?

చాకలి—దేవిగారు యువరాజుగారిని నగరాంతరమున కనిపిరని వినికిడి. వివరములు తెలియవు.

అగుచో మంచిది—రసపుత్ర వీరులారా! దిగుడు అని భీమసింహుఁ డొక్కసారి గర్జించెను. అందలమునుండి సాయుధులైె సైనికులు వెలి కుఱికిరి. వాహకులెల్ల చేతి కఱ్ఱలనుండి కత్తులు దూసి బారులు తీర్చి నిలువఁబడిరి. మందిరమునుండివీరసింహుఁడు ముందునకరిగి సేననునడిపెను. భీమసింహుఁడు వెలికేగి యశ్వము నధిరోహించి రణమున కవతరించెను. అల్లా యుద్దీన దిచూచి యాశ్చర్యపడి సేనలు సన్నద్ధపఱపించి రణమునకు బురికొల్పెను. తీవ్రమైన సమరము ప్రబలి పాదుషా సైనికులు రాజపుత్రులను చిత్తూరుదనుక దఱిమికొట్టిరి. అందలి యుద్ధము మహాఘోరము. రసపుత్రులు లెక్కకొక్కరైనను

మిగులరైరి. రసపుత్ర వీరశిరోమణి చిత్తూరురాణా, భీమసింహుడు వీరస్వర్గము నలంకరించెను. అల్లాయుద్దీ నానందపరవశుఁడై పాడువడిన చిత్తూరుకోట ప్రవేశించి రాణివాసమునకు మొగమై నడువసాగెను. ఆమార్గముననే అంతఃపురకాంతల నాహ్వానించి నుసియైయున్న చితి కానిపించెను. "పద్మినియెక్కడ? పద్మినియెక్కడ?" అని యల్లాయుద్దీను వెదుకసాగెను.

"నీకామెచిక్కునట్టిదా? ఆమె యిందే యాహుతియైనది.

పద్మిని పంతము చెల్లించుకొని మాన సంరక్షణము నల్పుకొనగాఁ బాదుషా శపథము తీర్చికొని చిత్తూరును వల్లకాటిదిబ్బ గావించినాఁడా?" అని యచ్చటి వెలిబూది చెలరేగి పరిహాసము గావించెను.

ముగింపు.